

Povijesni prikaz obitelji kao odgojno-obrazovne zajednice

Bece, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:677867>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij pedagogije i engleskog jezika

Dora Bece

Obitelj kao odgojno-obrazovna zajednica kroz povijest

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2018.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij pedagogije i engleskog jezika

Dora Bece

Obitelj kao odgojno-obrazovna zajednica kroz povijest

Diplomski rad

Društveno znanstveno područje, polje pedagogija, grana obiteljska pedagogija

Mentor: izv. prof.dr.sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2018.

Sadržaj

Sažetak	
Uvod.....	1
1. Obiteljski odgoj danas	2
1.1 Što je obitelj i koje su njezine zadaće?	2
1.2. Odgoj kao temeljna uloga obitelji	4
1.3. Obitelj i škola kao partneri u odgoju	6
1.4. Suvremena obitelj	9
1.5. Kriza suvremene obitelji.....	12
2. Proučavanje obitelji kroz prizmu znanstvenih istraživanja.....	15
2.1. Povijest u suvremenoj društvenoj praksi	15
2.2. Metodologija istraživanja obiteljskog odgoja.....	16
3. Oblici obitelji.....	19
3.1. Tradicionalne obitelji.....	19
3.2. Jednoroditeljske obitelji.....	Error! Bookmark not defined.
3.3. Razvedene obitelji	21
3.4. Obitelji s posvojenom djecom	23
3.5. Homoseksualne obitelji	24
4. Obitelj u prošlosti	25
4.1. Uzroci promjena strukture obitelji.....	27
5. Obitelj kod drevnih civilizacija Starog Istoka.....	30
5.1. Sumerska obitelj	30
5.2. Židovska obitelj	30
5.3. Stari Egipat	31
6. Obitelj u Staroj Grčkoj	33
7. Obitelj u Starom Rimu	35
8. Obiteljski odnosi kod germanskih naroda	37
9. Kršćanska obitelj	38
10. Obitelj kod muslimana	39
11. Obitelj u Srednjem vijeku	40
12. Zaključak	43
13. Literatura	45

14. Abstract 49

Sažetak

U ovom se diplomskom radu analizira odgojno-obrazovna uloga obitelji kroz povijest. Analizom povijesnih činjenica želi se istražiti kako se uloga obitelji mijenjala kroz povijest. Obitelj kao zajednica obavljala je različite funkcije kroz povijest, no oduvijek je bila vidljiva njezina neraskidiva povezanost s društvom. Ono oduvijek ima najznačajniji utjecaj na obitelj, a s obzirom da je i samo prošlo kroz velike promjene tijekom povijesti ostavilo je značajan trag i na strukturi obitelji. Proučavajući društva danas i društva prije nekoliko tisuća godina vidljiva je uloga roditelja kao najvažnijeg čimbenika djetetova razvoja. Obitelj je zajednica u kojoj dijete stječe svoja prva iskustva te je ona za njega bila i ostala nezamjenjiva. Dijete u obitelji osjeća sigurnost i zadovoljava svoje emocionalne, socijalne, biološke, psihološke i odgojno-obrazovne potrebe. Obitelj je važan dio čovjeka i kao takva ne smije biti zanemarena, a roditeljima treba pružiti potporu u ostvarivanju njihove uloge. Obitelj će uvijek imati snažnu ulogu u prenošenju odgojnih vrijednosti i njezin utjecaj neće nikada prestati. Budući da se obitelj razlikuje od društva do društva njezina struktura, oblik i vrijednosti nisu jednake u svim zajednicama, mada se svi slažu u tvrdnjama kako je potrebno dijete odgajati u duhu tolerancije, različitosti i težiti izgradnji samostalne i slobodne ličnosti.

Ključne riječi: društvo, obitelj, odgoj, obrazovanje, povijest

Uvod

U današnje vrijeme obitelj je jedna od najvažnijih sastavnica društva. Svatko od nas se ponekad pitao što znači odgoj, koje su značajke dobre obitelji i što znači dobro odgojiti dijete. Odgoj je složeni i višedimenzionalni fenomen i ne može se jednoznačno definirati. Rosić (1998) navodi da je odgojni proces sjecište raznih nevidljivih i vidljivih procesa što se odvijaju u pojedincu (odrastanje, rast, sazrijevanje, učenje i sl.), ali i različitih socijalnih, kulturnih i društvenih procesa koji naizgled i nemaju veze s onim što si zamišljamo kada govorimo o odgoju. Ono s čime se dijete prvi put susreće je upravo obiteljski odgoj i vrlo je važno djetetu od malih nogu pružiti stabilnu i čvrstu obiteljsku strukturu. Odgoj je trajna i osnovna društvena pojava i neće nikada iščeznuti. Vrlo je važno da roditelj poznaje svoje dijete. „Ako poznajemo osobitosti razvojnih dobi u psihofizičkom razvoju djeteta, možemo izbjeći ili preduhitriti mnoge pogreške u odnosima s djetetom“ (Rečić, 2006, 42). Obitelj je tijekom povijesti doživjela mnogobrojne promjene, a tome su doprinjeli brojni čimbenici poput industrijske revolucije, urbanizacije, demokracije, pa onda i brak kao temelj obitelji mijenja svoju strukturu. Brak više nije samo zajednica muškarca i žene već se pojavljuju novi tipovi obitelji (homoseksualne obitelji, razvedene obitelji, obitelji s posvojenom djecom, jednoroditeljske obitelji i sl.) koji će znatno utjecati na daljnji razvoj obitelji kao zajednice. U skladu s time obitelj se morala prilagoditi konstantnim promjenama, ali i dalje vrši svoje primarne funkcije: biološku, ekonomsku, odgojno-obrazovnu, religijsku, domoljubnu, moralnu, gospodarsku i društveno-kulturnu. „Iako nema gotovih i savršenih recepata o sretnom braku, i o tome kako ga sačuvati i kako u njemu pravilno odgajati djecu, ipak je neosporno da znanje iz tih područja može biti pouzdan instrument kako treba živjeti u sretnom braku i u njemu odgajati djecu i izvoditi ih na pravi put koji će biti obasut srećom, pažnjom, razumijevanjem, tolerancijom i ljubavlju“ (Stevanović, 2000, 10).

Rad je podijeljen na tri dijela. U prvom dijelu rada analizira se funkcija obitelji danas te odgoja kao njezine temeljne uloge. Razmatra se odnos obitelji i škole kao važnih čimbenika u uspješnom odgoju i obrazovanju te kakva mora biti suvremena obitelj i s kojim se problemima susreće. Drugi dio obuhvaća teorijski dio o samoj ulozi povijesti u suvremenoj društvenoj praksi, ali i o metodologiji istraživanja obiteljskog odgoja. Treći dio analizira obitelj kroz povijest, različite oblike obitelji, uzroke promjena njezine strukture te obilježja obitelji kod drevnih civilizacija Starog Istoka, obitelji u Staroj Grčkoj, Starom Rimu,

kršćanskoj obitelji, muslimanskoj obitelji te obitelji u Srednjem vijeku. Na kraju rada nalaze se Zaključak, Literatura i Abstract.

1. Obiteljski odgoj danas

1.1 Što je obitelj i koje su njezine zadaće?

„Djeci je itekako potreban roditelj, da mu bude partner u igri, da mu bude prijatelj, da mu pruži dovoljno ljubavi, da budi u njemu osjećaj sigurnosti“ (Rosić, 1998, 61).

Prije analize same odgojno-obrazovne ulogu obitelji potrebno je reći što je to brak i što on predstavlja. Prema Obiteljskom zakonu Republike Hrvatske, brak je zakonom uređena zajednica muškarca i žene. Stevanović (2000) navodi da je brak društvena institucija koju čine dvije osobe suprotnih spolova, a da su prema različitim povijesnim, geografskim i kulturnim oblicima društvenog života postojali različiti oblici bračnih zajednica. Poliandrija je zajednica jedne žene i više muškaraca, a poligamija zajednica jednog muškarca i više žena. Najveća razlika između braka i obitelji je ta što je brak dvostrani odnos, a obitelj je socijalna grupa s više članova koja predstavlja i puno složeniji odnos (Klajn, 1981, 121). Za uspješan brak potrebna je međusobna bračna ljubav koja će biti aktivna, participirajuća i neiscrpna. Vukasović navodi da je „životna zajednica žene i muškarca ishodište života i temeljni uvjet njegova održanja“ (Stevanović, 2000, 237).

O pojmu obitelji postoje brojne definicije. Svaka znanstvena disciplina pristupa obitelji ovisno o području kojim se bavi, no unatoč mnogobrojnim razlikama svi znanstvenici se slažu u jednome: obitelj je društvena, odnosno socijalna i biološka zajednica. Obitelj je temeljna društvena zajednica čija je zadaća sustavna briga za odgoj i u toj se zadaći ona ne može zamijeniti. Ona je jedna od primarnih društvenih skupina u kojoj se ostvaruje proces odgoja i prva skupina u kojoj njezini članovi stječu početne oblike socijalizacije. U njoj se ostvaruju prvi socijalni kontakti, prva životna iskustva, oblikuju se moralne norme i vrijednosti, aktivnosti i umijeća i stječu se osnove odgoja u svim područjima života (Rosić, 1998, 61). „Obitelj je osnovna životna zajednica, vrelo i nositeljica života“ (Vukasović, 1994). Obitelj je nenadoknadiva, u njoj nastaje novi život i u njemu se izgrađuje ljudska osobnost. Bez obzira na društvo koje pokušava preuzeti neke funkcije obitelji, ulogu roditelja

u odgoju djece nikada neće moći ni preuzeti ni u potpunosti zamijeniti jer je „*obitelj dio čovjeka, a on dio nje otkako je postao čovjekom*“ (Rosić, 1998, 62).

Svaka obitelj ima tri temeljne zadaće: biološku, ekonomsku i odgojnu. Ovim zadaćama Republika Hrvatska svojim zakonskim propisima daje veliku važnost jer su temelj njezina daljnjeg razvoja (Rosić, 1998, 65). Pedagoška znanost zadaće obitelji vidi u zadaćama odgoja i razvoja društva. Vukasović (1994) navodi sedam zadaća obitelji: biološko-reproduktivnu, odgojnu, društveno-kulturnu, gospodarsku, moralnu, religijsku i domoljubnu (Rosić, 1998, 66, prema Vukasović, 1994).

Biološko- reproduktivna zadaća govori o novom životu koji nastaje u obitelji i koji se održava i nastavlja stvaranjem potomstva. Bez nje bi nestao kontinuitet života ljudske zajednice (Rosić, 1998, 66).

Odgojna funkcija najstarija je i najvažnija zadaća obitelji. Roditelji su temelj društva koji odgaja dijete i provodi prvu socijalizaciju. Odgojno djelovanje obitelji je najučinkovitije u čovjekovu životu. „Obitelj je škola društvenog života“. U obitelji pojedinca se uči društvenom komuniciranju, izgrađuju se stavovi i odnosi prema društvenoj zajednici i njezinim vrijednostima. U obitelji se razvija kultura suvremenog čovjeka i čuva tradicija, jezik i običaji (Rosić, 1998, 67).

Jedna od važnih zadaća obitelji je i uvođenje mladih u svijet rada i razvoj pozitivnog stava prema radu i prema njegovim rezultatima. Na taj način obitelj svojom proizvodno-gospodarskom zadaćom pozitivno utječe na produktivnost rada i razvoj narodnog bogatstva (Rosić, 1998, 67).

Obitelj je također i životna škola djetetova moralnog razvoja u kojoj dijete stječe životna iskustva te uči razlikovati dobro od zla. Obitelj svojim moralnim postupcima sudjeluje u održavanju moralnog poretka te prenošenjem na svoje potomstvo širi moralnu kulturu i osigurava budućnost društva (Rosić, 1998, 68).

Obitelj utječe i na vjersku pripadnost svoje djece. Vjerska sloboda je jedna od temeljnih ljudskih prava pa samim time podrazumijeva pravo obitelji da vjerski odgaja svoju djecu. Svojom religijskom zadaćom ona čuva i njeguje religijsku kulturu i vrijednosti koji su dio kulture čovječanstva (Rosić, 1998, 68).

Obiteljski dom je osnova za shvaćanje i doživljavanje domovine. U obiteljskoj zajednici razvija se osjećaj nacionalne sigurnosti, ponos, nacionalna svijest, odanost i privrženost svom narodu i domovini, spremnost za obranu interesa... „Ako se u obitelji njeguju domoljubni osjećaji i djeca će ih snažno doživljavati i prihvaćati“ (Rosić, 1998, 68).

1.2. Odgoj kao temeljna uloga obitelji

Suvremeni sociolozi smatraju da će etička i estetska osnova braka i obitelji biti još bogatija. Naglašavaju njezinu odgojnu funkciju i kažu da ona treba biti „izvor ljubavi i sretnog djetinjstva“. U tome je obitelj nezamjenjiva. No, to ne može postići svaka obitelj. „Samo u suvremenoj demokratskoj obitelji, zasnovanoj na roditeljskoj ljubavi, djeca stječu prva znanja, vještine i navike, razvijaju psihofizičke sposobnosti i formiraju norme moralnog ponašanja. Demokratskim odnosima u obitelji podrazumijeva se ravnopravnost svih članova, pa tako i djece, u poštivanju ličnosti, ali i u postavljanju i obavljanju određenih zadataka, kako ne bi došlo do anarhičnosti odnosa“ (Rečić, 1996, 10-11).

Obiteljski odgoj prvi je odgoj u životu djeteta i kao takav predstavlja temelj svakog drugog odgojnog utjecaja. Svaka obitelj u odgoju ima neprocjenjivu obvezu i odgovornost. U suvremeno doba javlja se potreba prevladavanja tradicionalnih oblika odgoja i obrazovanja. Brojne društvene promjene poput bržeg razvoja informatičke tehnologije, prijenosa podataka i komunikacije, preko granica razbijaju jedinstvo tradicije, kulture, odgoja i obrazovanja na svim područjima, uključujući i samu obiteljsku zajednicu (Stevanović, 2000, 373). Pravila života jedne obitelji nužno se razlikuju od druge, no sve se moraju slagati u jednome: odgajati potomstvo u duhu ljubavi, tolerancije, multikulturalizma, ekumenizma i multietničnosti itd. „Dominantno obilježje suvremenog odgoja u obitelji treba biti prožeto i usmjereno ka izgrađivanju slobodne, samostalne i stvaralački usmjerene mlade ličnosti.“ U današnjem, multikulturalnom društvu obitelj ima odgovornost i obvezu odgajati mlade ljude u duhu suživota različitih kultura, tradicija i sloboda izražavanja u uvjetima evolucije obitelji, povećane međuzavisnosti u društvu i između država, sve većim utjecajima medija i velikih kriza u društvu. (Stevanović, 2000, 373).

Kako bi obiteljski život bolje funkcionirao, djecu treba pripremati već od ranog djetinjstva. Znanstvenici se slažu da je kvaliteta bračnog života supružnika osnova i za budući bračni život njihove djece (Stevanović, 2000, 375). Može se reći da je uspješan obiteljski

život dostupan svakome tko ga ozbiljno i uporno hoće i pod uvjetom da se služi pravim sredstvima. „Prava su sredstva ona kojima nastojimo poticati kvalitete da ih svaki čovjek u drugoga traži, a u sebe razvija.“ Svaka je obitelj posebna na svoj način. Koliko god njeno odgojno djelovanje bilo učinkovito, ne znači da će i u svakom konkretnom slučaju odgoj biti uspješan. Takav „uspješan odgoj se postiže dugotrajnim, sustavnim i napornim zalaganjem“ (Rosić, 1998, 69). Da bi obitelj mogla obavljati povjerenu društvenu ulogu, mora ispunjavati određene uvjete, a to su: skladni odnosi i potpunost obitelji, adekvatna obiteljska atmosfera, pedagoška kultura i zrelost roditelja, dobre ekonomske prilike.

Život djeteta započinje u obitelji gdje su već prisutni određeni odnosi među roditeljima. Upravo će ti odnosi utjecati na mentalni razvoj djeteta i njegov stupanj kreativnosti jer se u obitelji stječu prva znanja, vještine i navike. Skladne obiteljski odnose karakterizira međusobna ljubav i povjerenje, a obitelj predstavlja zajednicu roditelja kao ravnopravnih osoba koji vode obitelj i djecu koja se u njoj odgajaju (Rosić, 1998, 70). „Zato treba istaći da je skladna obitelj, koja je potpuna i stabilna, pravi uvjet dobrog obiteljskog odgoja. Nije svejedno je li razvoj djeteta sputavan nerazumijevanjem i netrpljivošću između roditelja ili je dijete svoju ličnost izgrađivalo u atmosferi usklađenih obiteljskih odnosa“ (Rosić, 1998, 71-72).

Odgovarajuća obiteljska atmosfera značajan je čimbenik uspješnosti obiteljskog odgoja. Dijete koje je željeno i emocionalno prihvaćeno bit će sigurnije i sretnije u svom domu. Nasuprot tome, na dijete emocionalno hladnih i otuđenih roditelja bit će daleko teže odgojno utjecati. Topli, intimni i emocionalni odnosi su osnova ugodne obiteljske sredine koja omogućuje nesmetano djelovanje odgojnih utjecaja. „Roditelji mogu uspješno odgajati svoju djecu samo ako su psihički, socijalno, emocionalno i moralno stabilne i zrele osobe s određenom pedagoškom kulturom“ (Rosić, 1998, 71-72).

Pedagoška kultura roditelja veoma je važna jer iz nje proizlazi pedagoška sposobnost roditelja za odgoj i brigu o djetetu. Pedagoška kultura podrazumijeva određeni fond znanja i sposobnosti za odgoj djeteta koji bi roditelji trebali posjedovati. Nedostatak pedagoške kulture roditelja može uzrokovati teške odgojne probleme koji mogu dovesti do odgojne zapuštenosti i ometenosti djece u razvoju uvjetovane slijepom ljubavi roditelja, prevelikim zahtjevima od djece s umanjanim mogućnostima, pretjeranom strogošću i sl. (Rosić, 1998, 72).

Dobre ekonomske prilike su jedan od preduvjeta uspješnog odgoja. Obitelj dobrog imovinskog stanja može ispuniti primarne zahtjeve djece: prehrambene, stambene,

zdravstvene i odgojne. Životne prilike ne omogućavaju djetetu uvijek osnovne materijalne mogućnosti jer postoje roditelji slabijeg imovinskog stanja. Djeca koja žive u takvim obiteljima često obolijevaju jer su izložena nepravilnoj prehrani što kasnije može uzrokovati teškoće u njihovom normalnom rastu i razvoju. Nasuprot takvim obiteljima postoje i obitelji prosječnog i natprosječnog standarda koje mogu pružiti djeci bolje mogućnosti za njihov rast i razvoj. U takvim obiteljima se često može pojaviti razvojna devijacija (skretanje s puta) kao rezultat prevelikog darivanja i ispunjenja svih želja djeteta uz nedostatak vremena za osobno odgojno djelovanje. „Zadovoljavanjem osnovnih uvjeta obiteljskog odgoja roditelji su u mogućnosti krenuti k realiziranju zadataka i sadržaja obiteljskog odgoja“ (Rosić, 1998, 73).

Odgojno djelovanje u međuljudskom odnosu ne može se odvijati ako među sudionicima tog odnosa nema interakcije koja se najčešće uspostavlja komunikacijom. Ona je osobito važna u obitelji, obiteljskom odgoju, odnosima između roditelja, roditelja i djece (Rosić, 1998, 91). Bez dobre komunikacije nema ni uspješnog odgojnog rada jer roditelj nije samo otac, majka, skrbnik, nego i primjer, uzor, autoritet, savjetnik, animator i sl. (Rosić, 1998, 101). „Obitelj je most između pojedinca i društva. U djetinjstvu štiti dijete od društvene okoline, ali ga istodobno i priprema za život u njoj. Upravo ta njezina središnja pozicija čini je tako važnom u životu pojedinca i društva, a njezinu funkciju iznimno složenom i odgovornom“ (Maleš, 1993, 588-589).

1.3. Obitelj i škola kao partneri u odgoju

Obitelj je primarni čimbenik u odgoju djece. Međutim, u toj ulozi pomažu joj i brojne druge odgojno-obrazovne institucije, najprije predškolske ustanove. Predškolski odgoj za mnogu djecu označava kompenzaciju za deficijentnost u pogledu prehrane, higijene, zdravstvene zaštite i odgoja. Utjecaj predškolskog odgoja i obrazovanja na djecu je velik, što je vidljivo odmah pri upisu u prvi razred (Stevanović, 2000, 397-398). Predškolski odgoj razdoblje je djetetova života do njegovog polaska u osnovnu školu. Tada na dijete najviše utječu roditelji, posebice majka, a zatim i okolina. Dijete je emocionalno vezano za majku te ostvaruje posebnu vezu na kojoj se kasnije temelji i majčin odgojni utjecaj. Najvažniji zadaci odgoja u ovoj dobi su pravilna prehrana, fizički i psihički razvoj. Važno je da dijete stečena znanja i vještine u ovoj dobi zadrži trajno kako bi ih mogao koristiti u daljnjem životnom razdoblju. Pravilnom brigom i odgojem u obitelji i obrazovnoj ustanovi, dijete predškolske

dobi moći će se razviti i bez poteškoća ući u sljedeću životnu etapu - etapu školske dobi (Stevanović, 2000, 400).

Postoje brojni činitelji koji utječu na čovjeka i koji ga odgajaju. Najvažniji su obitelj i škola. Oba činitelja za cilj imaju uspješan odgoj i obrazovanje djeteta. Kako bi to postigli moraju surađivati, a samim time i stalno komunicirati, uspostavljati ravnopravne partnerske odnose i što bolje se upoznati (Rosić, 1998, 105). Škola je suodgovorna za osobni razvoj djeteta (za zlostavljanje djece u obitelji, odgojnu zapuštenost i sl.), ali je i obitelj odgovorna za obrazovanje djece. Škola bez suradnje s obitelji ne može ostvariti zadane ciljeve odgoja i obrnuto. Kako bi ta suradnja bila uspješna oba činitelja moraju uložiti napor i pronaći zadovoljstvo. Ne smije doći do međusobnog isključivanja (Rosić, 1998, 106-107). Važno je uvidjeti da čovjek nikada ne živi odvojen od drugih te da postoje razni suodgajatelji koji pomažu ili odmažu u odgoju djece (Rosić, 1998, 109). Ako roditelji i škola postignu uspješnu suradnju i samo će dijete biti samopouzdanije. „Dobrom suradnjom obitelji i odgajatelja obiteljski odgoj se želi približiti institucionalnom i obrnuto jer se jedino tako mogu dosljedno ostvarivati ciljevi i zadaci suvremenog predškolskog odgoja koji utječu na normalan i cjelokupan razvoj djeteta“ (Rosić, 1998, 111). Suradnja obitelji i škole važna je u svim državama kao „društvena i pedagoška neminovnost.“ Učenik i dijete jedna su osoba koja se razvija i u školi i u obitelji i stoga ta suradnja mora biti dvosmjerna. Roditelji moraju podupirati autoritet škole, ali i škola mora podupirati autoritet roditelja. Roditelje treba redovito obrazovati o odgojnim ciljevima i obrazovnom radu škole (Rosić, 1998, 113).

Povijest odgoja i školstva ukazuje na činjenicu da se nije uvijek pravilno gledalo na suradnju obitelji i škole. Škola i obitelj bila su dva odvojena svijeta koja su imala različite uloge. Obitelj je bila ta koja je brinula o odgoju, a škola o obrazovanju. Suradnja nije postojala. Svatko je obavljao svoju zadaću na svoj način i bez pomoći onog drugog. Postojali su samo kruti oblici suradnje poput odlaska roditelja na informacije ili roditeljske sastanke. Međutim, razvojem znanstvenih istraživanja i interdisciplinarnom pristupom djetetu u 20. stoljeću dolazi do promjena i počinje se shvaćati važnost uključenosti i suradnje svih čimbenika odgoja (Rosić, 1998, 115-116).

Učenik će postizati bolje rezultate u školi ako s njim rade i roditelji. No bitnu ulogu ima i kvalitetan učitelj jer samo takav može „nadograđivati temelje“ koje je postavio angažirani roditelj. Uspjeh će biti najbolji ako utjecaj roditelja i učitelja bude istodoban i uz međusobno uvažavanje. Ako jedan od njih izostane, drugi neće moći nadoknaditi propušteno.

U odnosu roditelja i učitelja također je važno razlikovati i ne podcjenjivati ulogu svakog od njih jer se njihova znanja i vještine trebaju nadopunjavati (Rosić, 1998, 117-118).

U sklopu šireg međunarodnog projekta koji je proveden u 10 zemalja Jugoistočne Europe, u Hrvatskoj je 2011. godine provedeno istraživanje kojim se željela ispitati roditeljska uključenost u rad škole te razlikuju li se roditeljske procjene suradnje i zadovoljstva vlastitom uključenosti u život škole iz urbano/ruralne perspektive. Istraživanje je provedeno na uzorku od 1052 roditelja djece od drugog do osmog razreda iz 30 osnovnih škola u Hrvatskoj. Rezultati istraživanja pokazali su da roditelji pripisuju nastavu i izvannastavne aktivnosti isključivo školi (to ukazuje na tradicionalan pristup suradnji roditelja i škole), ali odgoj djeteta i njegovo zadovoljstvo školom vide kao zajedničku odgovornost škole i roditelja, što ukazuje na mogućnost razvoja partnerskog odnosa škole i roditelja. Kao glavnu prepreku toj suradnji navode nedostatak vremena i to većina roditelja urbanih sredina, dok su roditelji ruralnih sredina zadovoljniji načinima sudjelovanja u radu škole. Zanimljivo je da roditelji obje populacije smatraju da je isključivo posao škole učiniti nastavu dobrom i da dijete bude sigurno u školi, a isključivim poslom roditelja vide dužnost da se pobrinu da dijete napiše domaću zadaću. Istraživanje je pokazalo i da je komunikacija u ruralnim sredinama bolja što se može povezati s činjenicom da su škola i zajednica u ovakvim sredinama više povezane, da dolazi do češćih neformalnih susreta učitelja i roditelja te da su roditelji na taj način više uključeni u život škole. Na kraju istraživanja zaključeno je kako roditelji u Hrvatskoj ne doživljavaju sebe kao značajnog činitelja koji bi mogao doprinjeti kvaliteti obrazovanja. Međutim, vidljiva je njihova želja za uključenjem u donošenje odluka, ali bi inicijativa trebala doći od strane škole. Roditelji su pokazali pozitivan stav i spremnost za prihvaćanjem svog dijela odgovornosti u međusobnom odnosu sa školom, a škola je ta koja treba poduzeti prvi korak (Vizek-Vidović, Pahić, Miljević, 2011).

„Partnerstvo između roditelja i odgajatelja bi trebalo biti mnogo više od poslovnog odnosa, ono treba uključivati uzajamno poštovanje, dijeljenje informacija, osjećaja i vještina, dogovaranja, zajedničko odlučivanje i priznavanje individualiteta obitelji“ (Maleš, 1994, 345).

1.4. Suvremena obitelj

„Djetinjstvo je danas često samo privid, stvarnost koju remeti svijet odraslih, njihove brige i problemi (od rastava njihovih roditelja do očekivanja da budu uspješni); djetinjstvo je danas djetinjstvo medija, realnost koja do nas dolazi sekundarno preko osjetilnih podražaja; djetinjstvo je danas školsko djetinjstvo, realnost s 12000 sati kognitivnog poučavanja, koja je još prečesto označena kontrolom popraćenom ocjenama, paraliziranom tjelesnošću i smanjenjem socijalnih kontakata; djetinjstvo je danas ugroženo, zbilja prožeta mnogim opasnostima, nepopravljivim štetama i nevidljivim (ali ubojitim) neprijateljima; djetinjstvo je danas pretežno djetinjstvo jedinaca, bez braće i sestara, bez velike rodbine i bez realnosti u kojoj bi se spoznali dublji odnosi među naraštajima; djetinjstvo je danas djetinjstvo velegrada, stvarnost opterećena gustim prometom, gužvama, kriminalom, drogama, prevelikom ponudom robe i sličnim proturječnostima“ (Rainer, 1996, 150).

Odgojna uloga obitelji kroz povijest procjenjivala se na različite načine. U totalitarnim sustavima ponašanje obitelji i odgoj djece određivalo je društvo, a u demokratskim obitelj je imala važnu odgojnu ulogu pri čemu joj je pomagalo društvo i društvene ustanove. Odgoj je važan u svakoj životnoj dobi čovjeka, ali je u djetinjstvu najvažniji jer su djeca kao „spužvice“ i lako primaju utiske te tako upijaju temeljne oblike za kasnije ponašanje u svim područjima života. Odgoj u obitelji poseban je odnos između roditelja i djece, ispunjen različitim vrijednostima i sadržajima povjerenja, razumijevanja, ljubavi, iskrenosti, želja, nada, radosti i razočaranja. Obitelj kao zajednica kroz godine je prolazila kroz teške trenutke, a sve je to ostavilo traga i u odgojnom radu s djecom. Stoga obitelji uvijek treba pružiti podršku u njezinoj ulozi jer će se tako povećati mogućnost stvaranja humanijeg društva, ali i sretnijeg djetinjsta. Roditelji danas imaju odgovornost stvaranja budućnosti te zahvaljujući odgoju u obitelji mogu unaprijediti osobni život, ali i život drugih (Rosić, 1998, 83-84).

Svaka suvremena obitelj je posebna na svoj način pa s obzirom na te razlike možemo govoriti o različitim stilovima odgoja. Čovjek se ne rađa s prirodnom sposobnošću da odgaja djecu. Postoje roditelji koji svoju djecu odgajaju uspješno i bez velikog napora, a s druge strane postoje oni kojima to ne uspijeva ni uz velike napore. Jasno je da roditelji koji poštuju svoju djecu i koji su s njima bliski imaju odgojnog autoriteta i da će im djeca vjerovati i

slušati njihove savjete. Međutim, postoje roditelji koji nemaju odgojnog autoriteta i koji ostaju bespomoćni. Danas je autoritet u odgoju važan i treba ga imati u dovoljnoj mjeri. Previše autoriteta od strane roditelja gdje dijete ne može doći do izražaja nije dobar temelj za uspješan odgoj, kao ni premalo autoriteta gdje dijete vodi glavnu riječ. S obzirom na autoritet roditelja prema djeci danas, u suvremenoj obitelji možemo izdvojiti tri stila obitelji: autoritarni, popustljivi (pedocentristički) i demokratski stil (Rosić, 1998, 85-86).

U autoritarnom stilu mogu se pronaći obilježja patrijarhalne obitelji, obitelji u kojoj dijete ne može doći do izražaja zbog autoritarnog ponašanja roditelja. Kod autoritarnosti se može zapravo govoriti o postojanju dvaju svijetova: svijeta djeteta i svijeta odraslih koji se međusobno suprotstavljaju. Svako suprotstavljanje ili isticanje vlastitog mišljenja završava kaznom pa dijete postupno stječe naviku da postupa onako kako mu se kaže i da ne iznosi svoje mišljenje. U takvim obiteljima djeca su najčešće mirna, tiha i povučena tj. „pretjerano dobra“. U takvoj hladnoj obiteljskoj atmosferi punoj grubosti gdje je kazna jedini odgojni postupak razvija se određena agresivnost kod djece. Taj „bunt“ je vidljiv najčešće izvan kuće i kad roditelji nisu prisutni (npr. u školi). Takva djeca često maltretiraju svoje vršnjake, kvare igru, a s vremenom postaju odgojni problem. U takvoj obitelji dijete će izrasti u nezadovoljnu i ovisnu ličnost (Rosić, 1998, 86).

Kod popustljivog (pedocentrističkog) stila dolazi do shvaćanja o apsolutnoj djetetovoj slobodi koja se pojavila pod utjecajem moralne krize i anarhističkog shvaćanja slobode. Dijete je centar obitelji i ono njome upravlja, a članovi obitelji ispunjavaju sve njegove želje. U takvoj obiteljskoj atmosferi dolazi do obrnute situacije gdje dijete odgaja roditelje. Dijete nema podršku od obitelji kako bi razvilo vlastitu individualnu i samostalnu ličnost koja će se uklopiti u sredinu koja bi ga prihvatila. Takva atmosfera potiče djetetovu sebičnost, umišljenost i sprječava normalan razvitak ljudskih svojstava. To je zapravo put egocentrizmu koji će kasnije ometati njegovu socijalizaciju. Roditelj mora imati autoritet kako bi pomogao djetetu da izgradi svoju ličnost (Rosić, 1998, 86-87).

U demokratskoj obitelji vidljivi su odnosi gdje se članovi međusobno poštuju i cijene. Roditelji prihvaćaju stavove i mišljenja svoje djece, a pri tome se vode mišlju da je svako ljudsko biće jedinka za sebe koju treba poštivati. Autoritet se temelji na međusobnom poznavanju i razumijevanju, a roditelji daju primjer djeci svojim ponašanjem. Upravo zbog toga roditelji moraju biti oblikovane i odgovorne osobe koje će pozitivno usmjeravati i voditi svoju djecu. Roditelji bi se trebali uvijek prirodno ponašati prema djetetu, smijati se i

razgovarati mirnim tonom glasa, ali ipak po potrebi povisiti ton i ispričati se ako su pogriješili. „Dijete treba voditi do odrastanja s pravom mjerom autoriteta i slobode“ (Rosić, 1998, 87).

„Osnovni okviri suvremene porodice proizlaze iz institucije monogamnog braka i tipična suvremena porodica bila bi ona koja se sastoji od jednog muškarca i jedne žene i različitog broja njihove djece. Naravno, pored ovakve strukture porodica postoje i neke druge strukture koje također nose karakter porodice kao što je primjer porodica koja se sastoji od majke i djece ili oca i djece i jednog i drugog roditelja iz ranijih bračnih ili vanbračnih veza roditelja itd.“ (Stevanović, 2000, 147). Elkind (1995) navodi kako su od otprilike druge polovice 20. stoljeća intenzivne promjene u načinu doživljavanja svijeta oko sebe promijenile američko društvo i restrukturirale američke obitelji. Obje su ove promjene (društva i obitelji), nazvane "pokret od modernizma k postmodernizmu - oslobađajuće i stresne". Iako Elkind govori o američkom društvu, te su promjene prepoznatljive i u hrvatskoj obitelji. Nema više čvrstih granica između obitelji i stvarnog svijeta koji je okružuje. Sve više se žena odlučuje i na ulogu majke i na ulogu poslovne žene, brigu o djeci preuzimaju odgojne ustanove, a sve više dolazi i do rastava brakova (Ljubetić, 2006, 6).

Međutim, sve ove promjene nisu samo negativne. Dijete je u suvremenoj obitelji postalo ravnopravnim članom obitelji koji od nje dobiva određena pravila, ali ima pravo i na vlastito izražavanje. Djetetu je također omogućeno, uz oca i majku, zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, a orijentiranost prema komunikaciji i brizi omogućuje i kvalitetniju skrb za dijete. Bergman (2009) tvrdi da nema razloga za zabrinutost jer mnogi roditelji pokazuju otpornost birajući najbolje iz mnogih i različitih životnih situacija, pronalazeći nove modele ili oblike obiteljske povezanosti. S time se slaže i Golombok (2000) koja navodi karakteristike suvremene obitelji koje je čine otpornom, a to su prilagodljivost i razumijevanje, jasne uloge i komunikacija, poticanje autonomije i samostalnog razvoja pojedinca i poticanje moralnih i etičkih smjernica odgoja (Jurčević-Lozančić, 2011, 141). Prema dječjim pravima i novonastalim situacijama na djecu se danas gleda kao subjekte. „Nova pozicija djeteta kao subjekta s pravima te promjena cilja odgoja nametnuli su zahtjeve za drukčijim odgojnim postupcima. Ako dijete ima pravo na iznošenje mišljenja, pravo da ga se sasluša i, kad je moguće, uzme u obzir, onda odgoj temeljen na tjelesnom kažnjavanju više ne dolazi u obzir. Kao reakcija na tjelesno kažnjavanje danas se razvija pristup pozitivne discipline, a za polazište ima poštivanje prava djeteta, njegovih razvojnih potreba i njegovog najboljeg interesa, te razvijanje samodiscipline, odgovornosti i pro-socijalnog ponašanja“ (Maleš, 2012,

14). Današnji je odgoj postao vrlo zahtjevan i od roditelja se traži odricanje, vrijeme, strpljenje, razumijevanje djeteta, te određena znanja i vještine. „Najveći zločin koji u današnjem odgoju možemo počinuti u odnosu na dijete je da ga ne pustimo na miru.“ Djetetu je potreban mir, kako bi sam mogao shvatiti i upoznati se sa svim što ga okružuje, a roditeljeva pretjerana nametljivost će ga omesti u tome. „Tek kad odgoj djeteta bude utemeljen na sigurnosti da se greške ne mogu izbrisati, nego da moraju imati svoje posljedice, ali istodobno i na sigurnosti da se one tijekom evolucije mogu promijeniti polaganim prilagođavanjem danima, odnosima, tek će tada odgoj postati znanost, umjetnost“ (Key, 2000, 77-78).

1.5. Kriza suvremene obitelji

Suvremena obitelj doživljava brojne promjene koje vode i do problema u samoj obitelji. Razlike između sela i grada već su odavno vidljive, a samim tim i različiti obiteljski uvjeti. Dok se u gradovima broj stanovništva povećava, u selu se smanjuje. No, međusobna povezanost obitelji veća je u selu nego u gradu zbog većih međusobnih kontakata, poznanstava, druženja, vrijednosti susjedstva. Međutim, sklapanje brakova podjednako je teško i u gradu i u selu. Djevojaka ima više na selu, a u gradu je obrnuto. U gradu se, također, teže sklapaju poznanstva. S druge strane, samostalnost članova obitelji veća je u gradu jer i muž i žena stječu prihode i pridonose kućanstvu (Stevanović, 2000, 157). Čudina-Obradović (2013) u svom članku navodi da je naglom urbanizacijom došlo do dvije velike društvene potrebe, a to su potreba za velikim brojem žena koje će se zaposliti u gospodarstvu i potreba za visokom obrazovanošću radne snage. Te potrebe postale su temelj niza promjena u društvu i svijesti ljudi što se odrazilo na obitelj i njezinu ulogu. Dolazi do produženog obrazovanja mladih i odgađanja njihova osamostaljenja. Mladi ostaju živjeti sa svojim roditeljima, odgađaju brak i djecu i prenose na roditelje teret svog nezapošljavanja. Sve to dovodi do opadanja vrijednosti braka, opadanja vrijednosti djeteta kao elementa ženinog identiteta, a kohabitacija odrasle djece s roditeljima smatra se znakom nezrelosti. Obitelj se počela raslojavati na brojne oblike: stalne kohabitacije, privremene kohabitacije, dvoroditeljske jednohraniteljske, dvoroditeljske dvohraniteljske, jednoroditeljske i samačke obitelji. U obitelji dvostrukog hranitelja javlja se sukob između oca i majke i njihovih radnih i obiteljskih uloga. Žena je ta koja mora preuzimati veći broj obaveza, a sve to doprinosi opadanju obitelji s većim brojem djece. No, usprkos tome porasla je svijest žena o njihovoj potrebi neovisnosti.

Ekerman (1966) navodi da su ponekad nejasne i funkcije koje se očekuju od roditelja što dovodi do toga da se roditelji međusobno natječu, prebacuju odgovornost jedno na drugo čime slabi njihova komunikacija i uzajamna podrška. Na taj način prenose na svoju djecu anksioznost i neprijateljske nagone koje proizlaze iz njihovih poremećenih odnosa (prema Stevanović, 2000, 159).

Također, jedan od problema je i odlazak mladih od kuće. Dolazi do sukobljavanja različitih potreba (infantilni osjećaj ovisnosti nasuprot želji da se nađe autonomni identitet te želja roditelja da zaštite dijete) koje uzrokuju napetost i nerazumijevanje. Samo po sebi, osamostaljenje treba biti pozitivan događaj za roditelje jer je cilj njihova odgoja bio stvaranje samostalne i odrasle osobe. Međutim, nije uvijek tako. Kod majki se javlja sindrom „praznog gnijezda“. Dolazi do gubitka majčinske funkcije i žena postaje sve ovisnija o mužu. Mora se vratiti svojoj ulozi žene i stoga se odupire djetetovu osamostaljenju. Na pitanje zašto adolescentov odlazak od kuće mora značiti toliki problem i obiteljsku krizu, poznati psihijatar Haley odgovorio je: „Naša kultura ne pruža nikakvo formalno sredstvo koje bi olakšalo prijelaz. Mnoga primitivnija društva imaju posebni ceremonijal za trenutak odlaska. To su ceremonija inicijacije, gdje mladi čovjek mora proći određene kušnje. Od tog trenutka dalje roditelji moraju drukčije postupati s njima.“ Kod nas takvih običaja nema, a ni normi s obzirom na odvajanja. Nije ništa čudno i ako djeca ostanu živjeti s roditeljima i kad odrastu, ali pod uvjetom da su zadovoljni i da zarađuju sami za sebe (Szentmartoni, 1984, 469-470).

Kako roditelj utječe na dijete, tako i dijete utječe na roditelje. Prvo se mijenja njihov životni stil, a potom i stavovi o odgoju kad se dijete rodi. Mijenja se i međusobni odnos između muškarca i žene. On može biti pozitivan (međusobno pomaganje), ali i negativan (različiti stavovi o odgoju). Prisutnost djeteta također uzrokuje promjene i u svakodnevnim ritualima, zahtijeva i prilagodbu vremena i frekvencije seksualnog života, a ponekad i prekovremeni rad kako bi se skupio dodatni novac. No, kada dvoje ljudi osnuje obitelj moraju zajednički donositi odluke. Ako se oboje strogo drže samo svojih ideja, izazvat će trajni konflikt u djetetu. Dijete neće znati kojem se roditelju treba prikloniti jer će se bojati da će povrijediti onog drugog (Szentmartoni, 1984, 474-475). S druge strane, dosta problema izaziva i planiranje budžeta. On se javlja najčešće u obiteljima sa srednjim prihodom: imaju dovoljan prihod da mogu planirati, ali nemaju dosta da bi mogli ispuniti želju svakoga člana. Zato je u mnogim obiteljima upravo novac trajni izvor sukoba i nezadovoljstva (Szentmartoni, 1984, 476).

Kako živimo u svijetu medija, neosporiv je njihov utjecaj na razvitak ličnosti djeteta. Današnji svijet nezamisliv je bez medija masovne komunikacije. Sve veći utjecaj medija na mlade ljude omogućio je da kritičko mišljenje postane, barem u teoriji, nužno u sustavima odgoja i obrazovanja. „Suvremeni teoretičari medija ukazuju na problem da tisak, radio, TV program, internet, nude sve više zabavnog negoli informativnog, obrazovnog ili znanstvenog sadržaja“ (Miliša, Tolić, 2009, 13). Djeca velik dio svog vremena provode pred televizorom i pri tom zanemaruju igru s ostalom djecom. Prema istraživanju koje je provela Nensi Blažević, djeca često gledaju i dokumentarne filmove, što je svakako pozitivno, te pokazuje njihovu želju za učenjem. Djeca navode i da vole gledati reklame jer su im zanimljive i zabavne, a često i požele nešto od toga što su vidjeli. Na pitanje što roditelji kažu na to, većina kaže da će im kupiti samo da ih ostave na miru ili da će dobiti to za rođendan (Blažević, 2012, 487-489). Također navodi da je djeci vrlo teško razumjeti reklame s obzirom na to da one namjerno zamagljuje razlike između realnog i izmišljenog i primjenjuju čitav niz audiovizualnih instrumenata zbog prodaje proizvoda namijenjenih djeci (Blažević, 2012, 492). „Roditelji trebaju znati kako koristiti određene medije te u kojoj mjeri oni utječu na njihovo dijete. S druge strane oni su djeci uzor, model, pa je roditeljski odnos prema medijima za djecu neposredna orijentacija. Kako roditelji rabe pojedini medij, imat će svakako učinka i na djecu, u pozitivnom ili negativnom smislu, pa je bitno osvijestiti medijske navike roditelja“ (Sindik, 2012, 8). Mediji su sastavni dio sadašnjice koji će se stalno širiti i utjecati na druge ljude. Na djecu ostavljaju i pozitivne i negativne posljedice, a odgojne institucije i roditelji su ti koji ih trebaju svakodnevno učiti medijskoj pismenosti.

2. Proučavanje obitelji kroz prizmu znanstvenih istraživanja

2.1. Povijest u suvremenoj društvenoj praksi

Suvremenici povjesničara danas imaju temeljno iskustvo da se društva neprekidno mijenjaju i pojavljuju u bezbroj različitih oblika. Već nakon osnovnog školovanja mladi ljudi uglavnom počinju postupno shvaćati da govore, misle i pišu jezikom koji je nastao tijekom povijesti, da žive u društvu koje ima svoju prošlost, da imaju navike, poglede i predrasude u obitelji i na radnom mjestu koje vuku svoj korijen iz prošlosti. Mnogi se ljudi obraćaju povijesti iz znatiželje i iz osjećajnih potreba koje u njih izazivaju zanimanje za svakodnevni život i kulturu. Iako su možda predožbe šire javnosti o povijesti iskrivljene, povjesničaru-stručnjaku treba biti jasno da djeluje u svijetu u kojem ljudi imaju povijesnu svijest i da u skladu s time mora tražiti i naći svoju društvenu ulogu (Gross, 1976, 13). Društva bez povijesne svijesti i društva koja ju posjeduju stoljećima jedno uz drugo. No, riječ je o dvije krajnosti. I kod arhajskih društava ima manje ili više izraženih elemenata povijesnom svijesti, dok se u društvima „s poviješću“ nije razvilo mišljenje koje bi se oslanjalo na znanstvenu viziju prošlosti. „Povijesno mišljenje uvijek je u većoj ili manjoj mjeri fragmentarno i iskrivljeno“ (Gross, 1976, 14, prema Topolski, 1972).

Budući da rezultati povijesnih istraživanja teško dopiru do društvene svijesti, mjesto povijesne znanosti zauzimaju mitovi koji otežavaju postavljanje i ostvaranje ciljeva. „U nas historičar neprekidno ratuje s mitom, najprije da svoj rad oslobodi snažnog pritiska društvene svijesti prožete povijesnim mitovima, tj. da im sam ne podlegne, a zatim da oslabi mitomaniju koja užasno otežava njegov napor i funkciju historijske znanosti uopće“ (Gross, 1976, 14, prema Topolski, 1972). Povijesno mišljenje može sezati u bližu ili u dalju prošlost. To ovisi o stupnju kontakta s poviješću što ga može postići određeno društvo. Povijesno mišljenje je jedan od elemenata koji usmjeravaju ljudsku djelatnost. Ono je sastavni dio ljudske aktivnosti i njezina posljedica. „U svijetu s historijskom svijesću prava je funkcija historije u tome da izvještajem o osobinama najrazličitijih povijesnih struktura pomogne objasniti suvremenu stvarnost.“ Ako se povjesničar želi boriti za društvenu funkciju svoje znanosti, mora proučiti i životne probleme suvremenog svijeta (Gross, 1976, 16-17).

Povjesničaru mora biti jasno da se on ne bavi „mrtvim“ događajima koji su nepovratno potonuli u prošlosti. „Povijesne činjenice su mrtve jedino u društvima bez historijskog

mišljenja. One žive preko svojih posljedica, tj. svojim utjecajem na povijesni proces, u posljedicama što su ih izazvale, a također u znanju o njima bilo u rezultatima historičara ili na razne načine u društvenoj svijesti“ (Gross, 1976, 17).

U modernim, tehnološki visoko razvijenim, politički i društveno složenim industrijskim društvima povjesničar se suočava s fenomenom vrlo raširene nezainteresiranosti pa čak i mržnje prema povijesti. U svakodnevnom životu povjesničar će razumjeti da se kreće između dvije krajnosti: onih koji uzdišu za „dobrim starim vremenima“, tj. mitovima, i onih koji ne znaju ništa o jučerašnjem svijetu i ne žele o njemu ništa znati. Mnogi povjesničari su počeli intenzivno razmišljati o značenju svoje znanosti u težnji da je osposobe za funkciju u suvremenom društvu. Oni razumiju da povjesničar ne smije biti isključivo okrenut prošlosti, da je njegova zadaća uskladiti prošlost i budućnost. Zato povjesničari sve više probijaju tradicionalne okvire svoje znanosti koja ne odgovara suvremenim društvenim potrebama (čuvajući njezina trajna dostignuća) (Gross, 1976, 18-20). „Primjedba da „što se povijest više mijenja sve više ostaje ista“ jest antiteza povijesnog gledišta. Kada bi bilo tako, krajobraz prošlosti bio bi monoton i ne bismo u njega uopće htjeli zagledati. Paradoksalno, ovako kaotičan, obilan, teško dostupan, različit, kontingentan, koji izmiče zakonitostima i generalizacijama, uvijek će nas privlačiti“ (Janeković-Romer, 1999-2000, 217).

2.2. Metodologija istraživanja obiteljskog odgoja

Obitelj je složena društvena zajednica koja je izložena stalnim kvantitativno-kvalitativnim promjenama. Suvremena se obitelj stalno mijenjala i usavršavala. Prvo su obitelj činili svi članovi jedne skupine na određenom prostoru, a kasnije ju je određivalo krvno srodstvo i velik broj članova. Počela je kao plemenska organizacija, a danas je moderna obitelj s promjenjivim brojem članova i vrijednostima. Tako danas razlikujemo obitelj u gradu i selu, obitelj bez djece, s jednim ili više djece, obitelj sa širom rodbinom, potpuno i nepotpuno obitelj, krize u obitelji, povećani individualizam u obiteljskim odnosima. Sve te promjene ukazuju na specifičnosti metodologije istraživanja obitelji i obiteljskog odgoja (Stevanović, 2000, 92).

U obitelji svaki pojedinac ima svoje mjesto. Članovi se razlikuje po svojim fizičkim i mentalnim sposobnostima, a svaka obitelj po interpersonalnim i međugeneracijskim odnosima. Kada se govori o metodološkoj složenosti proučavanja obitelji dolazi do dvojbe treba li pojedinca promatrati izvan obitelji, istraživati obitelj generalno ili utvrditi povezanost individualnog i obiteljskog života. „Pojave u obitelji su specifične, pa iako se raspolaže s mnogim empirijskim opservacijama, nemoguća su uopćavanja jer ne postoje nikakvi adekvatni kriteriji za prognoziranje za širu obiteljsku populaciju.“ Ekerman navodi da je jedan od problema i „upotreba opisnih termina sumnjive naučne vrijednosti“ i da treba razraditi upotrebljive definicije. Obitelj treba istraživati kao posebni entitet jer svaka obitelj ima nešto jedinstveno. „Potrebno je definitivno pokazati kako se individualno i porodično ponašanje ocjenjuje prema vlastitim očekivanjima u porodici, a kako prema dinamičnom obrascu idealnog ponašanja u određenoj kulturi. Ideal individualnog i porodičnog ponašanja prema kojem se određuje skretanje mora biti različit u raznim kulturama, u skladu s razlikama u društvenoj strukturi, sklopovima ljudskih odnosa i shvaćanju vrijednosti. Treba također uzeti u obzir element pristranosti koji može biti posljedica kulturne pozicije promatrača i onoga ko analizira podatke“ (Stevanović, 2000, 93-94).

U svojim istraživanjima obiteljska pedagogija koristi metode društveno- humanističkih znanosti te ih prilagođava svojim potrebama. „Istraživanjem u obiteljskoj pedagogiji se provjeravaju teorijske spoznaje u praksi i produbljuju spoznaje u vidu znanstvene deskripcije, klasifikacije, tipologizacije, znanstvenog otkrića, objašnjenja ili znanstvene prognoze.“ Istraživanja su najčešće interdisciplinarna, a nekad i intradisciplinarna. Temeljnim ili teorijskim istraživanjima se doprinosi teorijskim spoznajama i njihovi rezultati se ne mogu izravno koristiti u odgojnoj praksi obitelji. Razvojna istraživanja služe uvođenju novih postupaka u odgojne svrhe, a akcijskim istraživanjima se omogućava istraživanje pojava kojim se dolazi do odgovora na jedno konkretno pitanje. U takvim istraživanjima sudjeluju i roditelji, odgajatelji i nastavnici. U obiteljskoj pedagogiji najčešće se primjenjuju metoda teorijske analize, deskriptivno-analitička, povijesna, eksperimentalna, biografska, metoda proučavanja i statistička metoda (Stevanović, 2000, 97-98). Povijesna metoda omogućava prikupljanje podataka o obiteljskom odgoju od najstarijih vremena pa sve do danas. Ovom metodom se saznaje sve što je vezano za čovjeka i obitelj, društvene sustave i odgojne ustanove. Pri tome se koriste razni spisi, stvaralačka djela, predmeti, objekti itd. (Stevanović, 2000, 100).

Istraživanje se provodi u nekoliko faza, a svaki predmet istraživanja treba sadržavati teorijsko i operacionalno određenje predmeta istraživanja. Cilj istraživanja je znanstveni ili društveni (pedagoški). Najčešći načini prikupljanja podataka su ispitivanje (putem izravne komunikacije), promatranje (izravno osjetilno opažanje) i eksperimentiranje. Postoje brojni izvori podataka prema različitim kriterijima, ali je važno da budu u skladu s predmetom, ciljem, hipotezama i indikatorima istraživanja. Indikatori istraživanja su vanjske manifestacije pojava koje opažamo. „To je određeni proizvod/djelo/čin, reakcija, stav, sud. Njime se izražava jedna uža karakteristika pojave“ (Stevanović. 2000, 117-119).

Obitelj je prvi odgojni čimbenik u životu svakog čovjeka koji ima veliki utjecaj na njegov razvoj i stoga ga treba vrednovati. Međutim, teško je odvojiti rezultate koje (ne) postižu roditelji jer na djecu utječu i brojni drugi čimbenici poput škole, vršnjaka, ulice, sredstava masovne komunikacije itd. Velika je potreba za ovakvim istraživanjima, a mogu ih izvoditi pedagozi, psiholozi, ravnatelji vrtića i škola. Ovakvo istraživanje bi trebalo imati interdisciplinarni karakter i obuhvatiti sve navedene čimbenike. Mogu se primjeniti sve poznate istraživačke metode i postupci, ali ih treba prilagoditi određenim zadacima. Potrebno je provesti i unutarnje i vanjsko vrednovanje. Unutarnje vrednovanje bi provodila svaka obitelj u određenom vremenskom intervalu, a vanjsko bi provodile škole u suradnji s drugim istraživačima (Stevanović, 2000, 126-126).

3. Oblici obitelji

3.1. Tradicionalne obitelji

Gledajući na strukturu tj. oblik, obitelj se dijeli na tradicionalnu i suvremenu. „S obzirom na funkcioniranje obitelji tradicionalni razvojni modeli promatrali su obitelj kroz oca, koji je bio zaposlen i majku, koja je ostajala kod kuće. Strukturu obitelji prema tradicionalnim modelima činili su otac, majka i njihova djeca, te krvni srodnici obitelji, djed, baka ali i drugi članovi šire obitelji“ (Rosić, Zloković, 2002, 14). No, uzimajući u obzir da je obitelj prošla kroz brojne promjene, njezina struktura se promijenila.

Tradicionalne obitelji su obitelji koje se sastoje od oca, majke, djece te članova uže i šire obitelji. Istraživanja su pokazala da je takav oblik obitelji najzastupljeniji u Europi. Tradicionalna obitelj ima više značenja. “S jedne strane upućuje na prošlost, na obitelj koja u mnogim aspektima više ne postoji zbog polazišta koja ne odgovaraju današnjem načinu života. S druge strane, ono što određuje tradicionalnu obitelj je sposobnost njegovanja tradicije, odnosno onog što obitelj čini nekom vrstom konstitutivnog elementa, trajnosti koja izmiče vremenu, neizostavne kako bi se govorilo o obitelji“ (Nimac, 2010, 29). Drugi autori ističu da je tradicionalna obitelj proširena obitelj s puno djece, koja uključuje djedove koji žive pod istim krovom, podjelu uloga, podčinjenost žene, ali i apsolutnu vjernost, žrtvovanje za drugoga i strogo zadane socijalne funkcije. Dijete od roditelja i predaka nasljeđuje stavove, osjećaje i ideale koji se nazivaju obiteljskom tradicijom. Prenosnje obiteljske tradicije pomaže da se obiteljski lanac učvrsti na zajedničkim vjerovanjima, predajama i svim onim nematerijalnim elementima. To međugeneracijsko prenošenje iskustva treba uključivati ne samo materijalno već i sustave vjerovanja, predožbi osoba i događaja te ljudsko djelovanje. Tradicionalna obitelj treba naglašavati duhovno, moralno i simboličko zajedništvo (Nimac, 2010, 29).

Međutim ovakav oblik obitelji je pod stalnim pritiskom i neprestano dolazi u iskušenje. Prelaskom iz predindustrijskog u industrijsko društvo obitelj je počela gubiti ulogu koju je nekad imala i sve više stavlja pojedinca u središte, a socijalne vrijednosti zanemaruje. Obiteljski sustav stoga treba pronaći način da preoblikuje vlastitu funkciju, ali u tom trenutku

gubi dio sebe i postaje objekt trajne promjene. No obitelj kao obitelj nije nestala iz društva i njezina je vrijednost itekako prisutna, samo treba prihvatiti činjenicu da se ona i sve oko nje promijenilo (Nimac, 2010, 31-32).

3.2. Jednoroditeljske obitelji

„U stručnoj literaturi se, uz izraz jednoroditeljska obitelj, kao sinonimi koriste različiti izrazi kao što su: napuštena ili nekompletna obitelj, deficijentna obitelj, razorena obitelj i nepotpuna obitelj, itd. Koriste se i neki izrazi koji su po svom značenju uži, kao što su primjerice samohrani roditelj, roditelj samac, jedan roditelj, roditelj bez bračnog partnera, roditelj koji živi sam, itd.“ U takvim obiteljima najčešće jedan roditelji, ovisno o uzrocima, ispada iz obiteljskog okvira, a drugi mora sam ponovo izgraditi obiteljski život i obavljati različite zadaće (Grozđanić, 2000, 1). Postoji više uzroka nastajanja jednoroditeljskih obitelji. Neki od njih su smrt, razvod braka, napuštanje obitelji od strane jednog roditelja, izvanbračno rođenje, a u novije vrijeme i dugotrajno odsustvo jednog roditelja iz različitih razloga (bolest, posao, izdržavanje zatvorske kazne i sl.). Neke jednoroditeljske obitelji su takve od svog početka dok druge mogu biti rezultat majčina opredjeljenja za takav oblik obiteljske organizacije. O opsegu ovakvih obitelji gotovo je nemoguće govoriti jer ne postoje službeni podaci o njihovom broju, iako se svuda u svijetu bilježe formalni obiteljski događaji kao što su smrt, rođenje, brak, razvod. Jednoroditeljske obitelji postaju centar socioloških zbivanja tek 60-ih godina kada je tradicionalna obitelj doživjela burne promjene uvjetovane smanjivanjem stope fertiliteta, porastom broja razvoda, kohabitacija, izvanbračnih rođenja, te proporcijom ekonomski aktivnih majki (Grozđanić, 2000, 2).

Ono što ovakvoj obitelji donosi najveći rizik od disfunkcije su ekonomski napori, opterećenost ulogama, nedostatak podrške partnera, napetost od donošenja samostalnih odluka te zahtjevi da djeca prerano preuzimaju uloge i odgovornosti. Istraživanja su pokazala kako ne postoje velike razlike u razvojnim posljedicama između jednoroditeljskih obitelji i obitelji s oba roditelja te da svaka od njih može biti ili zdrava ili disfunkcionalna. Na to ukazuju i brojni izvještaji koji svjedoče o mračnim stranama obiteljskog života (nasilje) i da obitelj koja je funkcionalna za društvo može biti disfunkcionalna za njezine članove. Istraživanja pokazuju da odnos društva prema jednoroditeljskim obiteljima ovisi o tome jesu

li one nastale razvodom, smrću, izvanbračnim rođenjem itd. (Grozđanić, 2000, 3-4). Samohrani roditelji ponekad se mogu osjećati neshvaćeno od strane okoline, ponekad pak mogu osjećati preveliko sažaljenje i zbog toga misliti da su manje vrijedni. Međutim, jednoroditeljske obitelji imaju i svoje pozitivne strane. „Često se zanemaruju neke pozitivne strane jedno roditeljskih obitelji kao što su veće razumijevanje između roditelja i djece, uloga odgovornosti djece kao izvor podrške roditeljima, veća usmjerenost roditelja na djecu zbog prestanka sukoba s partnerom, zajedničko odlučivanje s djetetom i slično“ (Raboteg-Šarić, Pećenik, Josipović, 2003, 48).

Kako bi se pružila odgovarajuća pomoć ovakvim obiteljima treba ih prvenstveno priznati, prepoznati i razumjeti njihovu snagu. Tradicionalna obitelj ne smije se promatrati kao ideal, a uspješno funkcioniranje jednoroditeljskih obitelji, kao i sve češći iskazi o disfunkciji strukturalno cjelovitih obitelji, potvrđuju da potencijal zdravlja obitelji leži u odnosima i dinamicima unutar obitelji (Raboteg-Šarić, Pećenik, Josipović, 2003, 14).

3.3. Razvedene obitelji

Prema čl.47. Obiteljskog zakona Republike Hrvatske, brak prestaje smrću bračnog druga, proglašenjem nestalog bračnog druga umrlim, poništenjem ili razvodom. Zanimljiva je činjenica da muž nema pravo na razvod braka tijekom ženine trudnoće ili dok njihovo dijete ne navrší godinu dana života. Sud će razvesti brak ako se utvrdi da oba bračna druga predlažu razvod braka na temelju sporazuma, ako su bračni odnosi teško ili trajno poremećeni i ako je od prestanka bračne zajednice protekla godina dana. Ako supružnici ne postignu sporazum o tome gdje će dijete živjeti, to određuje sud. Prije samog razvoda braka potrebno je obaviti posredovanje, što znači da ustanova ili pojedinac koji je proveo posredovanje dostavlja svoje stručno mišljenje o tome kome će dijete pripasti na skrb kao i o odnosima između supružnika. Ukoliko se stručno mišljenje ne dostavi u roku od petnaest dana, smatra se da je tužba ili sporazumni razvod braka prekinut.

„Fenomen razvoda braka sve je prisutniji u suvremenom svijetu. Smatra se da je brak danas manje privlačan. Institucija braka je daleko slobodnija nego ranije.“ Kada izostane ljubav, razumijevanje, tolerancija i pomoć, svaki od supružnika ima pravo napustiti bračnu

zajednicu. Djeca u takvim okolnostima osjećaju najteže posljedice. Razdvojena djeca ne pate samo zbog međusobne podvojenosti roditelja već i zbog svoje braće i sestara. Postoje obitelji koje su isključile svako međusobno kontaktiranje, ali postoje i one gdje roditelji održavaju prijateljske odnose i pomažu jedni drugima. Djecu ne treba fizički odvajati i još više otežavati situaciju (Stevanović, 2000, 227).

Razvod prolazi kroz različite faze. U fazi donošenja odluke, započinje razmišljanje o razvodu. Tu su konflikti pojačavaju, a ljudi udaljavaju. Druga faza se odnosi na sudski zakon. Tada odluka postaje konačna, a obitelj prati kriza obilježena žaljenjem i osjećajem krivnje. Posljednja faza je glavna jer u njoj započinje prilagodba novim obiteljskim uvjetima i zahtijeva određeno vrijeme. Vrijeme koje je potrebno za prilagodbu i prihvaćanje ovog novog životnog razdoblja ovisi o situaciji, emocijama koje su se nakupile tokom cijelog procesa razvoda, ali i uzrocima koji su doveli do razvoda (Grozđanić, 2000, 5).

Dijete nikada nije spremno na razvod roditelja i taj period je za njega vrlo težak. Osjećaj napuštenosti je uvijek prisutan, a tugovanje može potrajati neko vrijeme. Prilagodba djeteta na razvod ne ovisi samo o sukobima u obitelji ili gubitku jednog roditelja, već i o činiteljima poput starosti i spola djeteta. Predškolska djeca ne mogu shvatiti razlog odlaska jednog od roditelja i često smatraju da tako gube roditeljevu ljubav te to može biti uzrok regresivnog ponašanja (ponaša se kao dijete koje ima manje godina od njega). Djeca od 6. do 8. godine razumiju razvod, ali ne i zašto je do njega došlo, a ona od 9. do 12. shvaćaju zašto je do njega došlo. U toj dobi njihova „slika o sebi“ je vezana uz obitelj pa narušavanje strukture obitelji često značajno utječe na uspostavljanje i postojanost sistema vrijednosti. S druge strane, adolescenti imaju veći kapacitet za izgradnju emocionalne distance te imaju mogućnost izbora odluke o skrbništvu i kontaktima s odsutnim roditeljem (Grozđanić, 2000, 7-8).

„Nijedno se dijete, bez obzira na dob, ne bi smjelo naći u situaciji da mora birati ljubav samo jednog od roditelja, niti da je prisiljen štititi i tješiti one koji to zapravo trebaju činiti za njega“ (Rodriguez, 2008, 23).

3.4. Obitelji s posvojenom djecom

Bračni parovi koji su u nemogućnosti dobiti vlastito dijete ponekad se odluče na usvajanje, posebice u današnje vrijeme. „Bračni parovi zajedno s posvojenom djecom čine adoptiranu obitelj.“ Usvojitelji su najčešće dobro situirane osobe srednjih godina te provjerenog zdravstvenog i mentalnog statusa. Osobine koje se traže kod usvojitelja su topao odnos prema djetetu, prihvaćanje uloge posvojitelja i tolerantan odnos prema djetetu i njegovim biološkim roditeljima (Stevanović, 2000, 228). Prema Obiteljskom zakonu posvojenjem se stvara trajni odnos roditelja i djeteta, a posvojenje se može zasnovati samo ako je u skladu s dobrobiti djeteta. Postupak posvojenja provodi Centar za socijalnu skrb, a prije pokretanja posvojenja, osoba koja želi posvojiti dijete tražit će od Centra za socijalnu skrb osobno mišljenje o tome je li sposoban za posvajanje. Centar za socijalnu skrb može saslušati i djetetu bliske osobe o okolnostima koje su važne za posvojenje, a isto tako upoznaje djetetove roditelje, posvojitelje i dijete ukoliko je starije od dvanaest godina s pravnim posljedicama usvajanja. Bitno je naglasiti i da su podaci o posvojenju službena tajna.

U odgoju posvojenog djeteta najveći uspjeh će postići bračni par koji usvoji dijete u predškolskoj dobi. Roditelji takvoj djeci daju svoje prezime te na njih prenose prava i obveze kao da su njihova vlastita djeca (Stevanović, 2000, 228). Posvojitelji se s djetetom vide nekoliko puta prije posvajanja kako bi upoznali dijete i usvojili potrebne informacije kako bi se bolje mogli pripremiti, no to ne znači da će sve biti u redu. „Okončanje procesa posvojenja i dolazak djeteta u obitelj posvojitelji ističu kao trenutak velike sreće, ali i početak najtežeg perioda. Nakon često dugog perioda čekanja na dijete i emocionalnih uspona i padova očekuju da će život nakon posvojenja biti lakši i ispunjen veselim i sretnim trenucima. Umjesto toga susreću se sa zahtjevnim ponašanjima i teškoćama djeteta“ (Kralj, Modić-Stanke, Topčić-Rosenberg, 2014, 22).

Važno je da djeca uspostave emocionalnu privrženost s posvojiteljima i da se osjećaju sigurno. To ovisi o samom djetetu i njegovim osobinama. Ako odgajatelji uz posvojenu djecu imaju i vlastitu, odgoj treba biti jednak za sve. Posvajanje omogućuje djeci da rastu u normalnom obiteljskom okruženju, punom ljubavi i topline.

3.5. Homoseksualne obitelji

U današnje se vrijeme sve više pojavljuje ovakav oblik suvremene obitelji. Dolazi do velikih rasprava kada je u pitanju brak između dva muškarca ili dvije žene, posebno ako oni žele imati djecu i odgajati ih u takvim obiteljima. Postavlja se pitanje mogu li homoseksualni parovi jednako odgajati djecu kao i heteroseksualni parovi.

Danas se takvi brakovi priznaju u 20 zemalja svijeta, a Nizozemska je prva zemlja u svijetu koja je 2001. godine legalizirala istospolni brak. U Hrvatskoj je prema Zakonu o životnom partnerstvu osoba istog spola, životno partnerstvo definirano kao zajednica obiteljskog života dviju osoba istog spola sklopljena pred nadležnim tijelom u skladu s odredbama ovog Zakona. Ono se zasniva na načelima ravnopravnosti, poštovanja, dostojanstva, pomaganja i uvažavanja životnih partnera, a zabranjuje se svaki oblik diskriminacije, izravne ili neizravne, temeljem sklopljenog životnog partnerstva, seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Kada je riječ o djeci, prema gore navedenom Zakonu, životni partner roditelja djeteta ima pravo ostvariti roditeljsku skrb o djetetu, a svakodnevne odluke u vezi s djetetom može donositi i životni partner uz pristanak roditelja i djeteta.

„Nema sumnje da homoseksualne osobe imaju jednake sposobnosti kao i heteroseksualne, ljubiti dijete i pokazati mu tu ljubav, ali uloga roditelja ne svodi se samo na ljubav prema njihovoj djeci“ (Bernheim, 2013, 4). Istraživači su istaknuli nekoliko potencijalnih prednosti za djecu odgajanu u homoseksualnim obiteljima, a to su: djeca se uče poštivati, tolerirati i suosjećati s multikulturalnim okruženjem u kojem drugi žive; imaju priliku doživjeti fleksibilne interpretacije spolnog ponašanja i slobodu uključivanja u jednake uloge u osobnim i intimnim vezama; počinju razumijevati kako se obitelji ne temelje isključivo na biološkim odnosima, već možda čak i više na ljubavi, samoodređenju i slobodi izbora te mogu iskusiti čvrste veze u široj homoseksualnoj zajednici koje imaju potencijal za pružanje potpore odnosima u njihovoj obitelji (Allen, 1997, 200).

4. Obitelj u prošlosti

S obzirom da je društvo izloženo stalnim promjenama koje najviše utječu na samog čovjeka, ne može se zanemariti činjenica da su odgoj i obitelj također pod utjecajem tih promjena. Obitelj se tako mora prilagoditi novim zahtjevima, zadaćama, funkcijama i svemu onome što te promjene donose. U obitelji je kroz povijest došlo do mnogih promjena i nemoguće je točno utvrditi što su ljudi tada radili, osjećali, kako su se ponašali te kako su odgajali svoju djecu.

Evolucija obitelji donosi brojne promjene i u ranoj povijesti naše vrste, obitelj obnaša veliki broj funkcija koje su i danas poznate modernoj obitelji, a kao osnovne navode se: reprodukcija, osiguravanje ekonomske sigurnosti, održavanje urednih odnosa među svojim članovima, socijalizacija i emocionalnu podrška (Rosić, Zloković, 2002, 120). Današnja obitelj je skup svih elemenata i dešavanja iz prošlosti društva. Korelacija obitelji i društva je neraskidiva i utjecaj jednog na drugo je očit. Sama institucija obitelji i braka je univerzalna i karakteristična za sve narode, dok je brak predstavljao osnovu za formiranje obitelji. Naime, većim dijelom povijesti bio je nezamisliv obiteljski život bez legitimnog braka. Najzastupljeniji tip obitelji u povijesti je monogamna obitelj, no česta pojava u povijesti je bila i poligamna obitelj. Od poligamnih obitelji najčešće se susrećemo sa poliginijском, zasnovana na braku jednog muškarca i više žena, dok je suprotan tip obitelji, poliandrijski, daleko manje zastupljen. U daljnjoj podjeli prema tipu, obitelj možemo podijeliti na leviratsku i sororatsku. U židovskoj tradiciji je djever dužan oženiti udovicu svoga brata prema leviratskom zakonu. „U sororatskoj udovac ima pravo oženiti sestru ili rođakinju svoje pokojne žene“. Prema osobi koja vodi i predstavlja obitelj poznajemo patrijarhalnu, matrijarhalnu i samostalnu obitelj. Patrijarhalna obitelj je patrilinearna i partilokalna, a glava obitelji je najčešće najstariji muški član, dok je rjeđe onaj najstaknutiji muškarac. Ovakav tip obitelji bio je karakterističan za stočarske narode, poput Slavena i Semita. Za razliku od patrijarhalne obitelji u matrijarhalnoj glava obitelji je majka. Ovaj tip obitelji je matrilinearni i matrilokalni, a nalazimo ga kod ratarskih naroda. Samostalna ili partnerska obitelj predstavlja sintezu ova dva tipa te se ona zasniva na partnerskom odnosu. U ovom tipu obitelji muž i žena zajedno s djecom žive zajedno, ali odvojeno od svojih daljnjih rođaka. Kao takva ona je karakteristična za suvremeno društvo (Benvin, 1972, 35-36).

Prema sociološkoj okolini obitelj možemo podijeliti na nomadsku, polunomadsku, seosku, polugradsku, gradsku i na slične kriterije (Benvin, 1972, 36).

Obiteljske vrijednosti također su se mijenjale kroz povijest. Prije 500 godina Erasmus i Vives razvili su program moralne kontrole koji je podrazumijevao indoktrinaciju u domovima i školu potpune poslušnosti i pokornosti kako bi se spriječile bilo kakve pobune siromašnih. U 17. stoljeću ljudi su slijedili Aristotelove ideje u kojima je vjerovao da je obitelj mali svijet unutar velikog društva. „Stvaranje i reformiranje zajednice je kao da gradite kuću, treba početi od temelja, a to je brak i obitelj“ (Lawrence, 1994, 72-74). Pobožnost je također jedna od vrijednosti koja je duboko prodirala u domove. Ljudi su se svakodnevno molili i svake nedjelje išli u crkvu. Zbog velikog utjecaja crkve fakulteti su bili mala učilišta na kojima je svaka nova ideja ili sloboda govora bila zabranjena. Tek u 18. stoljeću primjećuje se slabljenje crkvenog utjecaja. Vrijednost koja je imala najveću važnost kako u društvu tako i u obitelji, bila je poslušnost. John Calvin je sam odredio smrtnu kaznu onoj djeci koja su bila neposlušna, a brojne autobiografije iz 17. stoljeća potvrđuju da su djeca prije nego sjednu za stol morala tražiti blagoslov roditelja. U Novoj Engleskoj u 17. st. smatralo se zločinom ako dijete u dobi od 16 godina udari ili uvrijedi roditelja i za takav postupak moglo je biti javno bičevano. Djeca su također morala tražiti i dopuštenje roditelja pri izboru supružnika „Djeca su roba, vlasništvo roditelja i ne mogu se vjenčati bez dopuštenja onih koji na njih polažu pravo“ (Lawrence, 1994, 76-79). Kasnije, počeci tržišnog natjecanja i rast profesionalne srednje klase utjecali su na razvoj druge grupe obiteljskih vrijednosti koje su se mogle prilagoditi novim društvenim i ekonomskim uvjetima. Iako je i dalje vladao patrijarhat, naglasak više nije bio na pobožnosti i poslušnosti već na samoostvarenju. Defoe, Hogarth, Mandeville i drugi stvorili su model samoostvarenja koji je odgovarao srednjoj klasi društva te koji je postao temeljem „Američkog sna.“ Što se tiče položaja žena on je manje-više ostao isti, osim činjenice da su sada ambiciozniji muškarci srednje klase tražili obrazovaniju ženu koja bi im pomogla u njihovom društvenom usponu. Od 18. stoljeća počinje lagani napredak u obrazovanju žena i one se polako počinju penjati na društvenoj ljestvici unatoč činjenici da je glavni cilj bio pronaći supružnika, a ne obrazovati sebe kako bi mogle sudjelovati u društvenom životu (Lawrence, 1994, 82-83).

Devedesetih godina u Americi dom je bio najvažnije životno iskustvo. Na njega nije utjecao vanjski svijet, a bio je mjesto u kojem su ljudi proveli najljepše trenutke. Žene koje nisu mogli stvoriti dom i muškarce koji nisu mogli izdržavati svoju obitelj, okolina je

osuđivala. Dom je morao biti „kuća u kojoj članovi obitelji žele živjeti čak i ako se ne vole; to mora biti zajednički život i postati prikladna okolina za svoje različite stanovnike...“ Pojmovi dom i obitelj su se preklapali, ali nisu bili istovjetni. Njihovo poistovjećivanje počelo je krajem 18. stoljeća. Predožba doma kao obiteljskog raja i utočišta odnosila se samo na gradsku srednju klasu. U predindustrijskom društvu kuća je služila kao mjesto boravka obitelji i centar aktivnosti poput prehrane, spavanja i podizanja djece. Ona je bila institucija socijalne skrbi, kaznena, obrazovna ustanova i mjesto gdje se obavlja molitva. Služila je čitavoj zajednici. Bila je više društvena, a manje privatna (Haraven, 1991, 111-113).

4.1. Uzroci promjena strukture obitelji

„Tek u 19. stoljeću kao posljedica brojnih društvenih zbivanja i promjena, žena dobiva prava kao što su to kroz dugo vremensko razdoblje do tada imali isključivo muškarci. Ovo je bila jedna od bitnih promjena i u evoluciji obitelji. Ne ulazeći u čitav niz konzekvenci koje se odnose na ravnopravnost spolova, novonastale promjene posebno su se odnosile na: ulogu žene u braku, respektiranje žene u odlukama, respektiranje žene u kontroli i brizi o djetetu, poštivanje njene odluke o razvodu, pravo žene na zaštitu i drugo“ (Rosić, Zloković, 2002, 13).

Jedan od glavnih uzroka tih promjena bila je industrijska revolucija. Tijekom 18. i 19. stoljeća zaposlenost se iz sela premješta u grad. Velik dio stanovništva zapošljava se u tvornicama, a sve se to odrazilo i na obitelj jer članovi obitelji napuštaju svoje kuće kako bi odlazili na posao, ali ne samo muški članovi već i žene i djeca. U takvim uvjetima obitelj provodi malo vremena skupa te se njezina važnost počinje gubiti (Ljubetić, 2006, 3). Revolucija je napredovala brzo i poprimila je svjetske razmjere. „Njome je čovjek prekoračio svoj drugi apsolutni prag i ušao u prostor automatizacije.“ Ušla je u svijet obitelji kao i brojni drugi čimbenici poput društvenih, privrednih, političkih, religioznih i kulturnih pitanja (Benvin, 1972, 37).

Prvo je došlo do odvajanja javne i privatne sfere. Od muža se očekivalo da bude glavni skrbitelj i radi izvan kuće, a od žene da bude domaćica i majka. Pojavili su se novi modeli življenja, a dom se pojavio kao nova koncepcija. One funkcije koje je ranije imala obitelj sada su preuzele druge institucije. Obrazovnu funkciju preuzele su škole, a kaznene institucije funkciju socijalne skrbi. Dom se pretvorio u mjesto za podizanje djece, obiteljsku potrošnju i

privatan život. Ženine glavne obaveze trebaju biti dom i obitelj, a svu svoju energiju treba usmjeriti na djecu. Međutim idealizacija doma kao raja bila je samo reakcija na tjeskobu koju je izazvala ova nagla promjena. Oduzimanje pojedinih funkcija obitelji te odvajanje radnog mjesta od kuće dovelo je i do promjene ritma dnevne prehrane. Obitelj od sredine 19. stoljeća sve rjeđe objeđuje zajedno, a muževi sve češće posjećuju restorane. Žena je postala domaćica i majka s punim radnim vremenom, a američko društvo stavilo ju je na pijedestal kao čuvaricu kuće i tako javnu sferu društva dodijelio isključivo muškarcima. Dom je postao važan dio identiteta srednje klase. „Ženi je bila dodijeljena uloga kućnog menadžera kojeg se prosuđivalo ne samo po tome je li uspio stvoriti dom i održavati ga lijepim i ugodnim već i prema tome upravlja li tim složenim poduzećem efikasno i štedljivo“ (Haraven, 1991, 114-116). S druge strane, u radničkim obiteljima situacija je bila drugačija. Obiteljski život nije bio odvojen od radnog dana, a radnička žena je naizmjenično obavljala tvornički i kućni posao. Radnička obitelj je manje brinula za privatno, a više za opstanak i unapređenje načina života (Haraven, 1991, 121).

Ekonomska kriza koja je trajala od 1930. do 1950. godine također je utjecala na strukturu obitelji. Muškarci gube posao, odlaze u rat i tako gube ulogu skrbitelja obitelji pa žene preuzimaju novu ulogu. „Kasno 18. i početak 19. stoljeća vrijeme je u kojem su društva u Sjevernoj Europi i Sjevernoj Americi prolazila najdublju transformaciju društva u povijesti čovječanstva.“ Četiri glavne promjene koje su se događale i neizbježno utjecale na obitelj su industrijalizam, urbanizacija, kapitalizam i liberalna demokracija. Sve su one dovele do „ere modernosti“ (Haralambos, Holborn, 2002, 7-8). „Kao najznačajnije promjene koje su zahvatile moderne obitelji s kraja 18. i početka 19. stoljeća, Stone (prema Anderson, 1990) navodi: privrženost i osjećajnu povezanost članova obitelji koji sve više karakteriziraju obiteljske odnose; sve veću važnost osobnih sloboda i sreće u braku; pridavanje sve većeg značaja spolnom užitku kao i razdvajanje tog užitka od grijeha i osjećaja krivnje te sve jače izražena želja za privatnošću obiteljskog života“ (Ljubetić, 2006, 3). Promjene su dovele i do toga da se partneri biraju isključivo zbog ljubavi i obostrane želje. Temeljna promjena obitelji izazvala je i niz drugih s pozitivnim, ali i negativnim učincima. Tako su veće seksualne slobode rezultirale promijenjenim odnosom među bračnim partnerima, njihovu odnosu prema djeci, ali i značajnim “porastom broja nezakonite djece” (Fanuko, 1997, 109). Young i Willmott u svojoj studiji obiteljskog života u Londonu između 1950-ih i 1970-ih godina navode kako “u svim društvenim klasama, ali posebno u radničkoj prevladava obitelj “faze 3” za koju je karakteristično “odvajanje neposredne ili inokosne obitelji od proširene obitelji”

(Haralambos, Heald, 1994, 337). Prethodne dvije faze predstavljaju predindustrijske obitelji i obitelji koje se formiraju s industrijskom revolucijom. Ističu također i usredotočenost supružnika na dom koji su zajednički stvarali, a njihov odnos opisuju kao „drugarski“ (Haralambos, Holborn, 2002, 530). Moderna obitelj dijete vidi kao "naivno biće s potrebom za roditeljskom zaštitom i sigurnošću" što „pojačava jednostrani autoritet modernih roditelja“ (Elkind, 1995, 118-119). Roditelji su često na svoju štetu pokušavali ispuniti svoju zadaću i maksimalno zadovoljiti potrebe svoje djece. Iako su roditelji bili sretni u takvim uvjetima i s točno određenim ulogama, mnoga djeca nisu uživala u toj pretjeranoj zaštiti. “Stoga i ne čudi što današnji postmoderni roditelji - mnogi od njih koji su bili prezaštićena djeca jučerašnjih modernih roditelja - mnogo više žele pripremiti svoju djecu za stvarni svijet, nego ih zaštititi od njega” (Elkind, 1995, 3).

5. Obitelj kod drevnih civilizacija Starog Istoka

5.1. Sumerska obitelj

Dominantna ličnost u sumerskoj obitelji bio je otac. Značajno je „da u obitelji protodinastijskog sumerskog društva ženi pridaju vrlo visoku ulogu i dostojanstvo, koje će u društvenoj povijesti Babilonije postupno opadati.“ Položaj žene bio je podređen muškarcu, ali ne toliko drastično kao u kasnijim razdobljima, dok su se na dnu obiteljske hijerarhije nalazila djeca. U slučaju muževljeve smrti, žena je preuzimala dužnost tj. ovlast nad njima, pa je čak imala pravo da ih proda. Osim toga, žene su, u protodinastijskom razdoblju, imale u društvu veliki ugled koji se u kasnijem razdoblju gubi. Primjerice, u Babin hramu u Lagašu, najviši hijerarhijski položaj je obnašala žena. Odnos između muškarca i žene, tj. njihovih prava bila su u odnosu na kasnija razdoblja, gotovo ravnopravna (Skupina autora, 2007, 261). Međutim, takav odnos u obitelji se u vrijeme Akađana gubi, te se obitelj u potpunosti pretvara u patrijarhalnu (Skupina autora, 2007, 290).

Sumerani u trećem tisućljeću prije Krista osnivaju škole u kojima su djeca na vlažnim glinenim pločicama učila i pisala klinastim pismom. Međutim, samo su bogate obitelji mogle slati svoju djecu u škole, jer se školovanje moralo plaćati. Cilj njihova obrazovanja bio je pripremiti pisare, svećenike i činovnike za državnu službu.

5.2. Židovska obitelj

Obiteljski život Židova propisan je strogim zakonima koji „nastoje očuvati povezanost obiteljske jezgre, a ne zasnivati je na apsolutnim etičkim načelima“. „Premda je neobična značajka biblijskih tekstova da iznimno otkrivaju osobite obiteljske običaje matrijarhalnog tipa, ipak izraelska obitelj ima izrazito patrijarhalnu strukturu te su odstupanja od nje većinom više prividna nego stvarna, a uvijek su se temeljila na solidarnosti plemenskog potomstva i svijesti o jedinstvu u obitelji (mišpaha)“ (Skupina autora, 2007, 496).

Židovska domaćinstva imala su oko 15 ukućana, raspoređenih u dvije do tri kuće (Young, 2009, 11). Vjerojatno je da su oženjeni sinovi na takvom domaćinstvu živjeli u nekoj vrsti nezavisnosti od glave obitelji. Djeci se pridavala posebna pažnja, a razlog tomu je što su djeca nasljednici koji će dalje nositi tradiciju. Zbog toga se neplodnost smatrala čak i sramotnom, dok je plodnost označavala čast i radost (Young, 2009, 13). Međutim, i u židovskom društvu otac je imao gotovo bezgraničnu vlast nad djecom, a u slučaju nužde smio ih je prodavati. Od djece se očekivalo da poštuju autoritet roditelja koji se smatrao korisnim za djecu.

Poput obitelji i bračni život se temeljio na religijskim i običajnim zakonima. Glavni cilj braka je bilo potomstvo, pa je muškarac mogao imati više žena kako bi to osigurao. Prema tim zakonima nevjerni muž se strogo kažnjava, a u slučaju preljuba sa udanom ženom čak i smrću. Karakterističan je i običaj levirata prema kojem brat pokojnika treba se oženiti njegovom udovicom. Prvorođeno dijete iz toga braka smatra se zakonitim nasljednikom prvog muža.

Kao sastavni dio obitelji važno je spomenuti i robove. Naime, većinom su robovi bili stranci zarobljeni u ratovima ili nabavljeni putem trgovine, dok su u manjoj mjeri bili i sami Židovi, koji su zbog financijskih poteškoća završili u ropstvu (Skupina autora, 2007, 496-497).

Obrazovanje kod starih Židova bilo je patrijarhalno sa snažnim utjecajem religije. Učitelji u školama su bili rabini, a učenici su mogli biti samo dječaci. Od mladih se zahtijevalo strogo poštovanje moralnih zakona te bezuvjetno poštivanje roditelja i starijih (Zaninović, 1988, 18).

5.3. Stari Egipat

Egipatske obitelji su bile mnogobrojne. U slučaju da supružnici nisu mogli imati djece, oni su djecu posvajali, što nije bila rijetka praksa. Obitelj je bila od posebnog značaja. Primjerice, egipatski mudrac Anyja je govorio: „Sretan je muškarac čija je obitelj brojna: cijenen je onoliko koliko kćeri i sinova ima“ (Skupina autora, 2007, 53).

U Starom Egiptu od velike važnosti je bilo pitanje braka. Brak je u pravilu bio monogaman, međutim, muškarac je mogao imati jednu ili više žena, „ponekad i uz pristanak same supruge u slučaju da ona ne može imati djecu“ (Skupina autora, 2007, 52). Brak nije bio institucionaliziran, tj. sklapanje braka nije zahtijevalo potvrdu ni civilne ni vjerske vlasti, već je bio dovoljan pristanak samih mladenaca. U početku, sve do saiskog razdoblja, brak se

dogovarao između mladenkina oca i mladoženje, a u kasnijim razdobljima između samih mladenaca. U staroegipatskom društvu bilo je učestalo sklapanje braka i među krvnim srođnicima, posebice među kraljevskom obitelji. Razvod braka najčešće je bio prouzrokovan preljubom supruga ili supruge. Muškarac je bio dužan uzdržavati svoju suprugu, a žena je potpuno samostalno raspolagala svojom imovinom te ju je mogla ostaviti u nasljedstvo bilo kome.

6. Obitelj u staroj Grčkoj

Obiteljski život nije u svakom grčkom polisu bio jednak, nego se razlikovao od polisa do polisa. Uvidom u spartansko i atensko društvo dobit će se jasnija slika o obiteljskom životu u antičkoj Grčkoj.

„*Oikos*¹ pod članovima razumije obitelj i robove, a unutar oikosa najasnija nit je veza muškarca i žene kao društveno dopuštena, prihvatljiva i preporučljiva“ (Sunko, 2007, 606). Atenjani nisu imali mnogobrojno potomstvo jer nisu željeli ostaviti previše nasljednika, ali i zbog zadovoljavanja spolnih prohtjeva muškaraca izvan braka. Svaka grčka obitelj imala je svoga *kyriosa*, tj. gospodara doma i obitelji. On je imao suverenitet nad svim članovima obitelji, nad ženskim ukućanima, nad robovima i nad muškim ukućanima. Taj je muškarac predstavljao svoju obitelj u javnosti. „Obiteljske odnose karakterizira vlast oca, a za nastanak obitelji polazište je brak“ (Sunko, 2007, 616). Djeca su pod vlašću oca sve od udaje, odnosno, ženidbe. O životu djece odlučivao je otac, a jako muško novorođenče nastavak je obiteljskog kulta i podrška roditeljima u starosti. Ako je novorođenče bilo neželjeno otac² ga je imao pravo osloboditi izlaganjem dok su Spartanci nedonoščad i neželjenu djecu bacali u provalije s gore Tajget (Sunko, 2007, 617-618). Svrha braka bila je rađanje djece kako bi se kome imalo ostaviti nasljeđe, da Atena ima vojnike i da se pridoneše zajednici. „Djeca su bila ispunjenje ženine dužnosti, ali i način da se u njih pretoče emocije kojih su Atenjanke imale na pretek, čuvstva i ljubav koju su mogle iskazivati unutar zidova svog doma.“ Spartanke su iskazivale ponos, a ne tugu kada bi sinovi poginuli, dok je obiteljsko-pravni položaj atenskih majki humaniji i daje im za pravo da oplakuju svoju djecu. Odnos roditelja i djece bio je stvar morala, djeca su bila dužna poštovati roditelje, a na roditeljski odnos gledalo se kao na prirodno određenu svetinju. Muška i ženska djeca odgajana su različito. Muška djeca su bila školovana i u nadmoćnijem položaju što im je kasnije omogućilo veću neovisnost. No, imali su i obvezu skrbiti se o roditeljima (Sunko, 2007, 619).

Spartansko društvo bilo je podijeljeno u spartijate, perijeke te helote. Prvi su bili vladajuća manjina, koja je u 8. stoljeću prije Krista brojila oko devet tisuća obitelji, a kasnije se sve više smanjivao njihov broj. Perijeci su bili obespravljeni starosjedioci koji su bili u

¹ *Oikos* je najmanja društvena i ekonomska jedinica koja snagom nadilazi bračno-obiteljsku vezu jer osim osoba podrazumijeva dom, kuću, imanje, vlasništvo, domaćinstvo i cijelo gospodarstvo kao osnovu življenja i daljnjeg stvaranja.

² On je imao pravo samo na odluku o novorođenčetu do dobi od mjesec dana.

ovisnosti o spartijatima, dok su heloti bili robovi i državno vlasništvo. Pripadnost jednom od tih slojeva uveliko je određivala čovjekovu sudbinu.

Obrazovanje u Sparti bilo je namijenjeno isključivo za pripadnike spartijata. Oni su do svoje sedme godine odgajani u obitelji, a nakon toga su ih odvodili u državne odgojne ustanove gdje su prolazili mukotrpne obuke, sve do punoljetnosti. Cilj spartanskog obrazovanja bio je „pripremanje budućih rukovodilaca robovlasničke države.“ Značajno je da su se u Sparti i djevojke odgajale i to na sličan način kao i muškarci. Takav odgoj smatrali su „potrebim radi rađanja zdravog podmlatka ali i zato što su žene branile grad kad su muškarci bili u ratnim pohodima“ (Zaninović, 1988, 21).

Za razliku od Atenjanki, za koje ne postoje dokazi o obrazovanju, mlade Spartanke su imale obrazovanje i to slično onom obrazovanju dječaka. Obrazovanje Atenjanki se svodilo samo na ono što će im biti potrebno u braku, poput kuhanja i obrade vune, a i to se učilo kod kuće (Sunko, 2007, 612). Osim toga, položaj Spartanke u obitelji bio je daleko bolji nego žena u demokratskoj Ateni. Naime, Spartanke su bile i nositeljice prava vlasništva, što i ne čudi jer su one zapravo bile trajni stup obitelji, jer su muškarci bili stalno izloženi ratovima zbog čega su stalno bili suočeni sa smrću. Pored toga Spartanke su mogle sudjelovati u javnim aktivnostima i sudjelovati u atletici (Young, 2009, 3).

Obrazovanje dječaka do sedme godine u Ateni se odvijalo u obitelji, a kasnije se nastavilo u školama. Kod kuće su odgoj provodili robovi zvani pedagozi. Do polaska u školu posebna pažnja se pridavala dječjim igrama. Djeca su se igrala modelirajući glinu i duborezom. Djeca su usvajala pravila ponašanja kroz bajke i mitove, a postojale su i posebne robinje koje su poučavale djevojčice kućanske poslove i običaje (Zaninović, 1988, 22).

7. Obitelj u Starom Rimu

„Ništa nije svetije, ništa nije sigurnije čuvano svakim religijskim instinktom kao što je to rimski dom svakog pojedinca“ (Ciceron).

Središnja ličnost rimske obitelji bio je *pater*. On je ujedno bio i „glavar kućne religije utemeljene na kultu predaka; sudac unutarnjeg reda koji su uređivala običajna pravila“ (Skupina autora, 2007, 239). Teoretski gledano *pater familias* je odlučivao o životu i smrti (Young, 2009, 6). Žena, *mater familias*, bila je partnerica mužu i dama u kući iz koje je mogla biti otpuštena i to bez navođenja razloga (Benveniste, 1972, 40). Žene su se udavale vrlo rano, u dobi od 14 ili 15 godina i morale su preuzeti svakodnevne kućne obveze. U bogatim obiteljima to je značilo i nadzor nad radom kućnih robova, a bogate žene su ponekad prepuštale slugama odgoj svoje djece. Tradicionalno muško mišljenje bilo je da je žena ta koja stvara dom. Na nadgrobnim spomenicima često je stajala pohvala „*Lanam fecit*“ („Ona je prela vunu“), kojom se iskazuje poštovanje ženi za uredno vođenje kućanskih poslova (Allan, 2005, 65-66).

Za razliku od žena u staroj Grčkoj, položaj žene u Rimu bio je nešto bolji. Imale su veću slobodu izlaženja i mogle su samostalno otići u kupovinu ili kazalište. Bilo je dakako i žena koje su uživale veće slobode, no one su pripadale uglavnom visokom sloju društva (Allan, 2005, 66). Diskriminacija žena najjasnije je bila izražena prilikom odabira imena za djecu. „Dok su sinovi nosili ime oca ili neko drugo ime po kojem su se mogli razlikovati, ime kćeri, koje je najčešće bilo redni broj, odnosno Prva, Druga, itd., imalo je vrijednost samo unutar obitelji: izvan obitelji i zbog diskrecije (znati ime žene bilo je narušavanje intime) zvali su je prema rodu kojemu je pripadala obitelj, odnosno Tulija, Julija, Marcija, Kornelija, Cecilija itd. (Skupina autora, 2007, 240).

Školovanje djece i dalje je bilo u rukama roditelja i odvijalo se kod kuće. Prvo su djecu odgajali roditelje, a potom su bogate obitelji obrazovanje svoje djece prepuštali u ruke svojih robova, obrazovanih Grka. Siromašniji obitelji su svoju djecu slali učiteljima, koji su

ih učili čitati, pisati i računati. Satovi su se najčešće održavali u domovima ili na štandovima na ulici. Djeca su učila pisati pomoću štapića od kosti ili metala kojima su pisali po pločama od voska. Oko jedanaeste godine završava njihovo osnovno obrazovanje. Nakon toga, većina djevojčica nastavlja školovanje kod kuće i uči kako voditi kućanstvo: kako kuhati, plesti, tkati ili, ako su roditelji bili bogati, davati naloge robovima. S druge strane, dječaci su mogli nastaviti školovanje kod *grammaticusa*³ (Allan, 2005, 56).

Prema Zakoniku 12 ploča iz 5. stoljeća prije Krista, „uz brak sklopljen vjerskim ritualom zvanim *confarreatio* i onaj sklopljen stjecanjem (*per aes et libram*), kojima se osniva *manus maritalis*, tj. potpuna podčinjenost žene mužu, postojao je i *usus*, suglasan suživot koji ne podrazumijeva ovisan odnos.“ Zakon je smanjio neke *patereve* ovlasti, ali je on i dalje bio neprikosnoveni vladar kuće. Sada je dužan uzdizati svu mušku djecu, tj. ne smije ubiti novorođenčad i samo prvorodenu žensku djecu. Bila je i dalje očita neravnopravnost spolova, a položaj se djece poboljšavao, ali *pater* je i dalje bio u mogućnosti prodavati svoju djecu (Skupina autora, 2007, 302).

Obitelj je bila važan dio rimskog društva zbog čega je svako narušavanje ugleda obitelji, poput preljuba ili izvanbračne veze, izazivalo užasavanje i osuđivanje. Augustov zakonik iz 18. godine prije Krista dopuštao je „ocu da nekažnjeno ubije kći i njezina ljubavnika ako su uhvaćeni in flagrante, a na sličan način zakon je mužu dopuštao da ubije ljubavnika svoje žene, iako ne i nju“ (Allan, 2005, 64). Ona je kažnjena gubitkom trećine imovine te joj je zabranjeno ponovo se udati. Pored toga prijetilo joj je i progonstvo na neki otok.

³ Rimski ekvivalent za predavača u srednjoj školi kod kojeg se učila grčka i rimska književnost

8. Obiteljski odnosi kod germanskih naroda

Kod Germana brak se više zasnivao na nagodbi dvaju klanova nego osobnom voljom mladića i djevojke. Brakom je mladić od djevojčina oca dobio tzv. mundium (skrbništvo) nad mladom. Svaki klan imao je svoje običaje, a kada je bila riječ o braku i obitelji, važnija je bila njezina čvrstoća nego prilagođavanje zakonima (Benvin, 1972, 43). I kod Germana otac je bio središte obitelji, ali žene su imale značajnu ulogu u obitelji. Tacit je opisao Germane kao hrabre borce koji brinu o svojim ženama i majkama. On je uočio da su i u vrijeme mira žene imale glavnu ulogu u vođenju domaćinstva. Ponekad su dio germanske obitelji sačinjavali i robovi, no u većini slučajeva robovi su imali vlastite kuće tako da nisu bili dio obitelji.

Za Kelte, Saksonce i Angle brak je bio zasnovan na svojevrsnom kupoprodajnom ugovoru, tj. „žena se davala kao kakva roba, a skrbnik je ili klan dobivao za nju odgovarajuću cijenu“ (Benvin, 1972, 43). Takvo se stanje mijenja tek u 11. stoljeću kad je Knut, vladar Engleske, donio zakon po kojemu se ne može prisiliti ženu da se uda za muškarca koji joj se na sviđa.

9. Kršćanska obitelj

Od svog nastanka kršćanstvo je predstavljalo utjecajni društveni faktor u Rimskom Carstvu. Svojom širenjem te priznavanjem u Milanskom ediktu, a kasnije i jedinom religijom u Carstvu, ono postaje dominantna religija. Kao takvi kršćanski religijski zakoni odrazili su se i na uređenje obitelji. Prema tome, Bog odnosno religija, imali su prioritet nad obitelji. U ranom kršćanstvu sama kršćanska zajednica smatrala se svojevrsnom obitelji u kojoj su svi članovi bili braća i sestre (Young, 2009, 15).

„ Kršćanstvo je preuzimalo obiteljsku ustanovu od određenih grupacija čovječanstva; a prihvaćajući u onom stupnju razvitka u kojem bi je zateklo pri susretu unutar židovskoga, grčkoga, rimskoga ili istočnjačkog svijeta, nastojalo ju je kršćanski osmisliti“. Sklapanje braka odvijalo se prema rimskim zakonima. Zbog uklapanja u biblijske zakone nastavlja se tradicija monogamnog braka. „U postupnom vijekovnom procesu društveno-kulturna praksa Istoka i Zapada, prodahnuta evanđeoskom porukom, postepeno stvara nove idejno-teološke i životne eklezijalne forme oživotvorenja braka, što ga je upravo kršćanstvo uzdiglo na dostojanstvo sakramenta“ (Benveniste, 1972, 41).

Kršćansko poimanje obitelji mnogo je bliže današnjim shvaćanjima nego bilo koje religije ranije. Kršćansko shvaćanje obitelji i braka protezat će se kroz čitav srednji vijek u većini europskih zemalja. Zastupa se veća jednakost među spolovima i slobodan izbor te se gubi bezgranična vlast muškarca. Iako otac i dalje ima daleko veća prava nego ostali ukućani sada se njegov autoritet smanjuje, dok se drugim ukućanima pridaje veća pažnja. I sama bračna zajednica (*societas*) dobiva nove dimenzije, odnosno temelji se na vjernosti, uslužnosti, ljubavi i jednakosti. Pridaje se i veliki značaj djeci, koja su prema Augustinu najveći dar obitelji i „rađanje djece vrhovni je cilj ženidbe“ (Benveniste, 1972, 42).

10. Obitelj kod muslimana

U svijetu predislamskih Arapa nije bilo jasno utvrđenih obiteljskih veza. Bračna veza bila je puka slučajnost bez materijalnih ili moralnih obveza. Incestne veze s majkama, sestrama, kćerima nisu bile neuobičajene. Žena je bila na nižem položaju od muškarca, bez prava i tretirana kao stvar, dok se rođenje ženskog djeteta „smatralo zlim znamenjem“, zbog čega su beduini žensku djecu živu zakopavali u pijesak (Benveniste, 1972, 44).

Ovakvo stanje mijenja se tek s pojavom Muhamedove nauke prema kojoj je Alah stvorio i muškarca i ženu pa su oni načelno jednaki. Maloljetna djeca su zaštićena zakonom, a roditelji su dužni voditi brigu o njima. Punoljetnošću, muslimanke postaju slobodne građanke i svojom voljom stupaju u brak, u suprotnom je brak nevažeći. Prema Kuranu, harem i poligamija nisu zabranjeni, no očita je preferencija monogamije.

U kasnijim razdobljima dolazi do narušavanja prvotnog islamskog društva, a time nestaju i ove relativno liberalne odredbe za srednji vijek. Nazadovanje vjerskog shvaćanja dolazi do izraženije diskriminacije žena i njihovog sakrivanja (Benveniste, 1972, 45).

11. Obitelj u Srednjem vijeku

U hrvatskom društvu, a vjerojatno i u ostalim slavenskim društvima, „u 11. i kasnijim stoljećima postojala je obitelj, mala zajednica roditelja i djece, a paralelno s njome i patrijarhalni zadružni tip“ (Goldstein, 1995, 318). Postojanje samostalne obitelji izvan zadružnog tipa, jasno potvrđuju brojne oporuke i darovnice u kojima se vidi da pojedinci raspoložu patrimonijem i matrimonijem. Dakle, vlasništvo je bilo individualno, a ne kolektivno kao što je u zadrugama.

Obitelji na slavenskom jugu u srednjem vijeku, živjeli su za vrijeme seobe naroda u 6. i 7. stoljeću i tvorile su veće porodične zajednice, te su se postupno formirale u obiteljske zadruge. Jugoslavenska je zadruga patrijarhalna: predstavništvo i nasljedstvo ide po muškoj lozi, sinovi ostaju u kući i od nje se ne odvajaju, ostaju sa ženama (snahama), s djecom, unucima i neudatim kćerima. Središnje mjesto u kući pripada najstarijem muškarcu. On raspoređuje posao, predstavlja zadrugu pred drugima, održava disciplinu i autoritet i odlučuje o ženidbi sinova i unučadi. Brak se sklapao u Crkvi prema crkvenim propisima. Žena je bila podređena muškarcu; mogao ju je kazniti, a njezin miraz pripadao je njemu. Imovina je bila zajednička te se nije dijelila zbog nepraktičnosti, ali i zato što se odvajanje od obitelji smatralo sramotom i grijehom (Benveniste, 1972, 47). Mlade djevojke su najviše radile ručne radove i to s velikim veseljem i umjetničkim smislom, a rad je pratila i pjesma. Vrlo rano su napuštale dom, a postoje i brojni dokazi o poniznosti žena prema muškarcima, osobito prema svezkru. Snahe mu ljube ruke, skidaju opanke i peru noge. I kod bratskog odnosa bio je vidljiv veći ugled muškarca jer je mlađi brat imao pravo zapovijedati starijoj sestri (Erlich, 1978, 220-221).

U ranom srednjem vijeku u europskom su društvu postojale dvije koncepcije braka: jedna je bila crkvena, zasnovana na kompromisu između ideala kontemplativnog, asketskog života i potrebe za biološkom reprodukcijom, a druga laička, utemeljena na braku kao sredstvu za ostvarivanje gospodarskih i političkih ciljeva.“ Međutim, te dvije koncepcije se sukobljavaju, odnosno dolazi do sukoba između svjetovnih i crkvenih nazora. U 7. stoljeću javlja se pitanje ženidbe svećenstva i endogamije, a hrvatski kralj Zvonimir se obvezuje papi da će poništavati nedopuštene brakove među rođacima, a uspostavljenom braku neće dopustiti da se izobličiti, tj. da se prekrše moralni i crkveni zakoni. „Čini se da ovim odredbama brak počinje dobivati kršćanska obilježja, jer kršćanski obred posvećuje brak, ali još nije uvjet

njegove valjanosti, a kada to i bude, značit će da je ustanova braka nametnuta kao crkveni sakrament.“ Na taj način religija i zakon počinju znatno utjecati na društvo, a samim time i na obitelj (Goldstein, 1995, 318-319).

Što se tiče obrazovanja i položaja djece u gradovima istočne jadranske obale, uključujući Dubrovnik i Kotor, prema postojećim podacima može se zaključiti da su djeca bila smatrana iracionalnim bićima, ali i izvorima neizmjerne sreće. Bili su najbolji ulog u budućnost, i za pojedinca, i za obitelj (Marjanović, Popović, Popović, 2016, 83). Gubitak djeteta uzrokovao je veliki stres. Djetinjstvo je bilo podijeljeno na 4 faze, od rođenja do punoljetnosti. Dobna zrelost nije bila točno određena, pa se dječake smatralo odraslima u dobi od 14 ili 15 godina. Djeca nisu bila odgovorna za svoje ponašanje do sedme godine života i do tada za njih je brinula majka. Majke su djecu učile prve riječi, prve korake te kako da se suoče s vanjskim svijetom. Također su ih poučavale osnovama kršćanskog života. U sedmoj godini života njihovo obrazovanje se pojačava. Ovisno o društvenom statusu dječaci i djevojčice bili su usmjereni prema različitim „muškim“ i „ženskim“ aktivnostima. U školi su obično kretali s 8 ili 9 godina. Djeca imućnijih roditelja su išla u gradsku školu ili su imali privatnog učitelja, dok su siromašniju djecu poučavali sami roditelji. Dječji rad smatrao se normalnom pojavom. Djevojčice u dobi od 6 do 8 godina služile su u drugim obiteljima, najviše zbog obećanog miraza kada se budu udavale. Dječake su slali da nauče zanat i smještali ih u kuće majstora obrtnika koji su bili dužni brinuti se o njima, ali i kazniti po potrebi. Značajno je također spomenuti i da su izvanbračna djeca na društvenoj ljestvici bila tretirana jednako kao i djeca rođena u bračnoj zajednici (Marjanović, Popović, Popović, 2016, 83-84).

U razdoblju između 15. i 17. stoljeća postojala su dva viđenja odgoja djece. Prvo viđenje bilo je više srednjovjekovno i germansko, a drugo je odisalo duhom talijanske renesanse. Oba su smatrala da je svako dijete jedinstveno po rođenju. Prema prvom gledištu, ključ djetetova razvoja leži u njegovoj oponašajućoj naravi: djeca se, kao i majmuni, prilagođavaju okolini u kojoj se nalaze i usvajaju ponašanja i vještine ljudi oko njih. Drugo gledište naglašava individualnost povrh popustljive generičke prirode te prikazuje svako dijete kao nekoga tko ima urođeni talent kojeg pobuđuje interakcija s drugima. S oba gledišta, što više varira djetetovo rano iskustvo, to će njegov razvoj biti stabilniji. Oba su se stajališta prilagodila židovsko-kršćanskom vjerovanju u pad Adama i Eve i njihov utjecaj na narav čovjeka, što je potaknulo učitelje i roditelje da provode strukturirani i religiozni odgoj kod kuće i u školi. Poticali su roditelje da počnu što ranije sa socijalizacijom kako bi se djeca što

bolje pripremili za svijet odraslih (Ozment, 2001, 69-70). Pripremiti dijete za život i rad bila je najveća i najvažnija dužnost roditelja. Otac je imao veće pravo nad djetetom od majke i to je trajalo sve dok dijete nije postalo punoljetno i sposobno za brak i vlastitu obitelj. Kada su završila svoje privatno obrazovanje kod kuće ili u školi, djeca u dobi od 13 godina mogla su izabrati strukovno ili čak visoko obrazovanje. Dječaci su započeli sa svojom trgovačkom praksom između dvanaeste i šesnaeste godine i provodili 4 do 6 sati dnevno usavršavajući svoje vještine. Ostali koji su bili usmjereni fakultetu ili profesionalnoj karijeri u pravu, upisivali su se u dobi između 13 i 17 godina. „Od djetetova rođenja, cilj roditelja bio je pripremiti dijete na odlazak od kuće i na samostalan život kako bi bio koristan i sebi i drugima. Odvajanje je bio logičan slijed procesa koji je započeo kod kuće, a ne strašan i okrutan slom ili razvrgnuće obitelji“ (Ozment, 2001, 73-76).

12. Zaključak

Uloga obitelji mijenjala se kroz povijest. Obitelj predstavlja temeljnu jedinicu svakog društva. Svi postupci i promjene društva značajno su utjecali na obitelj, ali njezina funkcija nikad nije bila zanemarena. Kako je obitelj evoluirala tako je dolazilo i do njezinih novih oblika. Najzastupljeniji oblik obitelji u povijesti bio je monogamni, ali se često pojavljivala i poligamna obitelj. Većina obitelji bila je patrijarhalna, a ta se značajka gubi tek kasnije pojavom suvremene obitelji. Naravno, nije svaka obitelj bila jednaka i razlikovala se od društva do društva prema svojoj strukturi i ulozi.

U obiteljima na Starom Istoku glavnu riječ ima otac. Obiteljski i bračni život se zasnivao na religijskim običajima, a i žene su bile u povoljnom položaju. Kod Židova obrazovanje je isključivo za dječake, a kod Sumerena su samo djeca bogatih roditelja mogla odlaziti u škole jer se školovanje plaćalo.

Obiteljski život u Grčkoj također se razlikovao od obitelji do obitelji. U Ateni svaka obitelj je imala svog gospodara koji je naravno bio muškarac, a djeca su bila pod njegovom vlašću do ženidbe. Otac je odlučivao čak i o njihovim životima, a Spartanci su se neželjene djece rješavali bacanjem u provaliju. Djeca su bila ponos roditelja i najveća majčina dužnost. Muška djeca su naravno bila školovanija od ženske. Spartanke su, s druge strane, dobivale obrazovanje slično kao i dječaci, no njihovi muškarci su često odlazili u ratove pa su one preuzimale glavnu ulogu. Obrazovanje su vršili robovi koji bili zvani pedagozi, a djeca su najčešće učila kroz igru i bajke.

U Starom Rimu otac je također bio glava kuće, a žena je bila ta koja se skrivila o domu. One su bile u povoljnijem položaju od žena u staroj Grčkoj pa su smjele čak samostalno i izlaziti. Djecu su uglavnom školovali roditelji, a one imućnije obitelji to su prepuštale slugama. Djevojčice su uglavnom učile kako voditi kućanstvo, a dječaci su svoje školovanje mogli čak i nastaviti.

Pojavom kršćanstva obitelj se približava današnjim shvaćanjima. Dolazi do veće slobode, ravnopravnosti, a muškarac više nema toliku moć. Važnost se počinje pridavati i ostalim članovima obitelji, pogotovo djeci, a brak se počinje zasnivati na ljubavi i jednakosti.

Kod starih muslimanskih obitelji bračne su se veze događale slučajno, a žena su bili odbačene i degradirane.

Ništa drugačije nije bilo ni na južnim područjima u srednjem vijeku. Žene su bile podređene muškarcu, a on je odlučivao o svemu. Djevojke su odgajane vrlo ponizno i učile su uglavnom kućanske poslove. Na područjima istočne jadranske obale djeca su smatrana „izvorima neizmjerne sreće“. Majka je imala značajnu ulogu u njihovu odrastanju i brinula se o obrazovanju do njihove sedme godine života. Glavni cilj roditelja bio je pripremiti dijete na samostalan i uspješan život.

Brojne promjene poput industrijske revolucije, urbanizacije, promjene položaja žena, utjecale su na obitelj kakvu poznajemo danas. Ženina glavna obveza više nije samo obitelj i dom, već i ona ima pravo donositi odluke sama za sebe i odlučivati o svojoj sudbini. Mijenja se i struktura obitelji pa dolazi do pojave homoseksualnih obitelji, jednoroditeljskih, obitelji s posvojenom djecom, razvedenih obitelji itd. No, bez obzira na to obitelj i dalje vrši svoju temeljnu zadaću, a to je odgoj djece. Suvremena obitelj omogućila je djetetu da postane slobodna i samostalna ličnost. Da izgradi vlastiti karakter i dobije kvalitetniju skrb. Ako dijete ne uspostavi kvalitetan odnos sa svojom obitelji neće odrasti u cjelovitu osobu što može dovesti do neželjenih posljedica. Također, odgoj djeteta ne pripada samo roditeljima. Dijete je okruženo brojnim čimbenicima, a najvažniji od njih je škola. Roditelji i škola moraju biti svjesni da je njihova komunikacija važna i da se ne smiju razdvojiti. Samo se dvosmjernom suradnjom mogu ostvariti ciljevi odgoja.

Bez obzira na te promjene koje su se dogodile na području društva i obitelji, obitelj je i dalje bitan i neodvojiv dio svakog društva. Čovjek započinje svoj život u obitelji i treba mu od djetinjstva pružiti stabilne temelje i usaditi prave vrijednosti. Biti roditelj danas nije lako. Živimo u svijetu izazova, promjena, multikulturalnosti, moderne tehnologije i trebamo prihvatiti činjenicu da su djeca danas puno drukčija nego prije. Svi ti čimbenici utječu na njihovo ponašanje, a na roditeljima je da ih usmjere na pravi put. No, nije bitan ni oblik obitelji ni društvo ni promjene već je bitno prihvatiti svoju odgovornost i u svakom trenutku pružiti djetetu ljubav, razumijevanje, povjerenje, potporu... Svaka je obitelj posebna na svoj način, ali svima odgoj djeteta treba biti prioritet.

13. Literatura

1. Allan, T. (2005). *Stari Rim*. Zagreb: Liber Novus.
2. Allen, K.R. (1997). Lesbian and Gay Families. U: Arendell, T. (Ed.), *Contemporary Parenting*. New York: Sage Publications, str. 200.
3. Benvin, A. (1972). Obitelj kroz povijest. *Bogoslovska smotra*, 42(1), str. 34-50.
4. Bernheim, G. (2013). *Homoseksualni brak, homoroditeljstvo i posvajanje: Ono što se često zaboravlja reći*. Preuzeto 3.11.2017 iz http://zdravstveniodgoj.com/uploads/multiple_upload/46735623-5282-e15f-4b5a-e3d6742d8841_Gilles%20Bernheim%20Homoseksualni%20brak,%20homoroditeljstvo%20i%20posvajanje.pdf
5. Blažević, N. (2012). Djeca i mediji – odgoj na „televizijski“ način. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 10(3), str. 479-493.
6. Čudina-Obradović, M. (2013). *Obitelj pod suvremenim izazovima i pritiscima*. Preuzeto 5.9.2017 iz <http://www.laudato.hr/Novosti/Hrvatska/Obitelj-pod-suvremenim-izazovima-i-pritiscima.aspx>
7. Elkind, D. (1995). *Tie that stress- The new Family Imbalance*. Massachusetts: Harvard University Press.
8. Fanuko, N. (1997). *Sociologija – udžbenik za gimnazije*. Zagreb: Profil.
9. Goldstein, I. (1995). *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb: Novi Liber.
10. Gross, M. (1976). *Historijska znanost*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest.
11. Grozdanić, S. (2000). Jednoroditeljske obitelji prema uzrocima njihova nastanka. *Ljetopis socijalnog rada*, 7(2), str.1.
12. Haralambos, M., Heald, R. (1994). *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Nakladni zavod Globus (2).
13. Haralambos, M., Holborn, M. (2002). *Sociologija – teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.

14. Haraven, T. (1991). Dom i obitelj u povijesnoj perspektivi. *Žena*, 58(1), str. 111-123.
15. Janeković Romer, Z. (1999-2000). Povijesna spoznaja i metodologija povijesti u postmoderni. *Radovi- Zavod za hrvatsku povijest*, str. 32-33.
16. Jurčević-Lozančić, A. (2011). Redefiniranje odgojne uloge obitelji. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 13(4), str. 122-150.
17. Key, E. (2000). *Stoljeće djeteta*. Zagreb: Educa.
18. Klajn, V. (1981). Porodica i brak. U: Grupa autora. *Ljubav, seks, porodica*. Beograd: Sloboda.
19. Kralj, S., Modić-Stanke, K., Topčić- Rosenberg, D. (2014). *Problemi i potrebe posvojiteljskih obitelji tijekom procesa prilagodbe i integracije posvojene djece u obitelji, odgojno obrazovne institucije i okolinu*. Preuzeto 11.12. 2017 iz http://www.adopta.hr/images/ADOPTA_istrazivanje.pdf
20. Ljubetić, M. (2006). *Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu*. Preuzeto 7.10. 2017 iz http://www.ffst.unist.hr/images/50013806/Ljubetic_022006.pdf
21. Maleš D. (1993). Škola- Roditelji- Djeca. *Obnovljeni život : časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 48(6), str. 587-593.
22. Maleš, D. (1994). *Različito shvaćanje suradnje roditelja i profesionalaca*. Zagreb: Napredak.
23. Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 18(47), str. 13-15.
24. Marjanović D.S., Popović D., Popović M. (2016). *Daily life in Medieval Serbia*. Beograd: Clio.
25. Miliša, Z., Tolić, M. (2009). *Mediji i mladi: Prevencija ovisnosti o medijskoj manipulaciji*. Zagreb: Sveučilišna knjižara.
26. Nimac, D. (2010). (Ne) mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu. *Obnovljeni život*, 65(1), str. 23-35.

27. Obiteljski zakon. Preuzeto 25.08. 2017 iz <https://www.zakon.hr/z/88/Obiteljski-zakon>
28. Ozment, S. (2001). *Ancestors- The loving family in Old Europe*. Massachusetts: Harvard University Press.
29. Raboteg-Šarić, Z., Pećenik N., Josipović V. (2003). Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline. *Ljetopis socijalnog rada*, 11(2), str. 355-358.
30. Rečić, M. (1996). *Odgoj u obitelji*. Đakovo: Tempo.
31. Rečić, M. (2006). *Obilježja dobrog obiteljskog odgoja*. Đakovo: Tempo.
32. Rosić, V. (1998). *Obiteljska pedagogija*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci.
33. Rosić, V., Zloković, J. *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*. Rijeka: Graftrade.
34. Rodriguez, N. (2007). *Djeca u vrtlogu razvoda : zaštitite dijete od negativnih posljedica razdvajanja*. Rijeka: Dušević i Kršovnik.
35. Sindik, J. (2012). Kako roditelji percipiraju utjecaj medija na predškolsku djecu? *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*, 18(1), str. 5-33.
36. Skupina autora. (2007). *Povijest 1*. Zagreb: Europapress holding.
37. Skupina autora. (2007). *Povijest 2*. Zagreb: Europapress holding.
38. Skupina autora. (2007). *Povijest 4*. Zagreb: Europapress holding.
39. Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Zagreb: Tonimir.
40. Stone, L. (1994). *Family Values in a Historical Perspective*. Preuzeto 20.11.2017 iz https://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/s/Stone95.pdf
41. St. Erlich, V. (1978). *U društvu s čovjekom- tragom njegovih kulturnih i socijalnih tekovina*. Zagreb: SNL.
42. Sunko, E. Z. (2007). Obitelj u demokratskoj Ateni – institucija i polis u malom. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 57(3), 603-627.
43. Szentmartoni, M. (1984). Problemi suvremene obitelji. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 39(6), str. 469-470.

44. Vizek Vidović, V., Pahić, T., Miljević-Ridički, R. (2011). Suradnja roditelja i škole u Hrvatskoj: sličnosti i razlike urbanih i ruralnih sredina. *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 49(2), str. 165-184.
45. Vukasović, A. (1994). *Obitelj- vrelo i nositeljica života*. Zagreb: HKZ „MI“.
46. Winkel, R. (1996). *Djeca koju je teško odgajati : opis slučajeva iz odgojne i školske svakodnevice*. Zagreb: Educa.
47. Zaninović, M. (1988). *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
48. Young, B. (2009). *Family life in the age of Shakespeare*. London: Greenwood press.

14. Abstract

The master's thesis analyses educational role of family during the course of history. By analyzing different historical facts we want to examine how that role changed during the course of history. Family as a union had different functions during the course of history but her unbreakable bond with society was always present. Society has the most important impact on family and it also experienced big changes during the course of history and has left significant mark on the family structure. Analyzing the societies today and societies thousand years ago the role of a parent as a most important factor of child's development is noticeable. Family is the unity of a child where he gets his first experiences and fulfils his emotional, social, biological, psychological and educational needs. Family is an important part of a human being and it cannot be neglected. Society should support parents in their role. Family will always have a strong role in communicating educational values and her impact will never vanish. Whereas the family differentiate from society to society her structure and value isn't the same in all unities but all should cohere that the most important thing is to raise a child in the spirit of tolerance, differences and aspire to build an independent and strong personality.

Key words: *family, society, education, history*